

a történet

helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

2 Mihályi Czobor:
Az első zombori
fotográfus

4 Fehér Miklós:
Cumisüveg a sínek
mellett

10 Klamár Zoltán:
Elmenőben

2021. május 15. IV. évfolyam 5. szám

002

vezérvess

Szerda Balázs

Szoba

üres a szoba
hideg
lámpafényben
csak a függöny vet a falra
réveteg árnyékot
mely régről néz vissza
a szanaszét heverő tárgyakra
az egykor meleg fal kihűlt
télen sem melegíti kályha
egyik sarokba a megértés
másikba a bánat szőtt hálót
a mennyezeten a feledés vágya
szőnyeg alatt a múltba kapaszkodás
a fagyos kilincs nyikorgásában
rég kedves hangok és szuszogás
most is hallom néha
ilyenkor kerülöm az üres szobát

tárca

VÉNY NÉLKÜL KAPHATÓ IRODALOM

Budai Ágota

Az olvasás formálja a világról és önmagunkról alkotott képünket. Számítalan pozitívuma közé tartozik az is, hogy az olvasónak lehetőséget ad arra, hogy bizonyos problémákat, cselekedeteket más szemszögből is meglásson, megértse. Úgymond következmények nélkül részese legyen egy cselekmény ok-okozatának.

Előfordul, hogy olyankor talál ránk egy könyv, film vagy sorozat, amikor abban az élethelyzetben épp arra van szükségünk. A történetek ereje az olvasónak vagy nézőnek kapaszkodót ad ahhoz, hogy kimásson abból a veremből, abból a kilátástalannak tűnő élethelyzetből, ahova addig csak visszaesni volt képes. Tehát nemcsak szociális érzékenységünket finomítja és empá-

tiánkat élesíti, hanem saját magunkkal kapcsolatban is válaszokat ad olyan kérdésekre, amelyekről talán nem is gondoltuk volna, hogy bennünk vannak. Segít abban, hogy elhelyezzük magunkat a társadalomban, és annak részeként tekintsünk saját létünkre, valamint abban is, hogy az egyén az adott életkorral járó sajátos gondolataival szembeálljon. Mindazonáltal a történetek terápiás ereje nemcsak az olvasásig tart, hanem kiterjed az azt követő aktív részvételre is, mint a szöveg értelmezése, megbeszélése, a közös szövegalkotás, tehát az írás folyamatában is továbbgörgethető. A biblioterápia mint interdiszciplináris alapokon nyugvó elmélet éppen erre alapozza teóriáját és annak kivitelezését.

Az irodalom és a pszichológia ötvözésével olyan módszer született, amely egyaránt alkalmazható klinikai körülmények között pszichés zavarokkal küzdő betegeken és mentálhigiénés, önfejlesztő foglalkozások keretein belül is. A törzsanyag így lehet akár újságcikk vagy szépirodalmi mű, képregény vagy népmese is. Utóbbi önmagában is megállja a helyét mint külön terápiás módszer.

Az irodalomterápiás módszer alapszintje a mű kiválasztása, a szűrési folyamat során azonban nem elegendő, sőt néha egyáltalán nem is szükséges a korosztályt szem előtt tartani, hanem inkább magát a problémát. Ezért sem gondolhatunk rá úgy, mint egy egyszerű műértelmezésre az irodalomóra

keretein belül, hiszen két teljesen más megközelítésről van szó. Míg utóbbi a műre és annak értékére fókuszál, a biblioterápia metódusa az olvasót tartja elsődleges szempontnak. Így a terápia során nem azt kell kiszűrni a sorokból, hogy mire gondolt az író, hanem hogy az egyén számára az mit jelent, és miért jelentheti azt. Az alapul szolgáló mű ezért akár képregény vagy ballada is lehet. Csoportterápia során a szöveg kiválasztásáról a foglalkozást vezető terapeuta dönt. A szöveg mint eszköz van jelen, és a csoport feladata annak értelmezése és a konklúzió levonása.

A meseterápia törzsszövege ilyen szempontból specifikusabb.

folytatás a 2. oldalon

A meseterapeuták fő álláspontja az, hogy mindenkinek megvan a saját meséje, csak rá kell találni. Küldetésüknek és a terápia első szintjének tekintik, hogy egy tizenkét lépcsős folyamat során segítsenek az adott ponton elakadt személynek megtalálni az ő meséjét, majd annak helyét a terápiás folyamatban.

A meseterápia mint biblioterápiás módszer alapját az orosz származású folklórkutató, Vlagyimir Propp *A mese morfológiája* című munkája képezi. Kifejlesztése, elnevezése és népszerűsítése magyar vonatkozásban Boldizsár Ildikó etnográfus, író és – természetesen – meseterapeuta nevéhez

fűződik. Boldizsár Ildikó úgy tartja, hogy minden valós életbeli helyzetnek van egy mesebeli párja, minden élethelyzet, amit átélünk, valakivel, valahol már megtörtént. Mesébe zárt tapasztalat, ahogy ő nevezi. Tizenöt évnyi terepmunka során, több mint negyven könyv szerzőjeként, elmélete és megközelítése gyermekeken és felnőtteken egyaránt sikeresnek bizonyult. Kórházi gyakorlatai arról tettek bizonyosságot, hogy a beteg és a megfelelő mese között erős kapcsolat születik, amely képes erőt adni ott, ahol épp szükség van rá. Ez a kapcsolat nemcsak az olvasó és a történet közt jöhet létre, hanem két ember, az olvasó és

a mesét hallgató között is. Ezért is fontos a mesék olvasása a gyerek és szülő közti kötelék kialakulása szempontjából, mert akkor egy közös történetbe lépnek be, közös élménnyel gazdagodnak. Mindazonáltal a mesehallgatás erősíti a gyermek fantáziáját, mivel a belső képeit kell megmozgatnia ahhoz, hogy maga előtt lássa azt, amit hall. Ezért is sajnálatos, hogy a mai felnőtt a meséket a gyerekszoba négy fala közé üzte, és rájuk zárta az ajtót. Köztudott ugyanis, hogy a népmesék többsége elsősorban szájról szájra terjedve, a felnőttek szórakoztatására született, és java részük is nekik íródott. A gyakorlat azt mutatja, hogy mind

a lelki, mind a fizikai megbetegedésekből való felgyógyulás érdekében sokat tesznek ezek a történetek.

A felnőtté válás végtelen folyamat, bejárásra ösztönző út, végtelen történet, amelynek előttünk már több milliárdan voltak részesei, és még legalább annyian lesznek. Mint szociális, közösségben élő lények megtanulunk alkalmazkodni és beilleszkedni, hasznos részei lenni a társadalomnak, amihez olykor navigációra, iránymutatásra van szükségünk. Az elakadás, bizonytalanság sokszor bentről fakad, ott kell rendet tennünk. A meséknek pedig olyan erejük van, hogy jókor találjanak ránk jó helyen.

esszé

AZ ELSŐ ZOMBORI FOTOGRAFUSNŐ

Mihályi Czobor

Sinkovits Mihály mesterszakács elégedetten futotta át az étlapot, amelyet Bittermann Nándor személyesen kézbesített neki a nyomdájából.

Ebéd:

Vegyes zöldség leves gombával és kárfiollal.

Leves után: rák rizskásával töltve és töltött tojás.

Kacsa sült, zöldborsóval, párolt sárga répával és felvont galuskával körítve.

Fehér marha-pecsenye töltve tarhonyával, pirított burgonyával körítve és ugorkával felszolgálva. Tésztá: csiga-rétes barackz ízzel töltve és almafánk.

Csemegék: fagyalt, gyümölcsből: pörkölt mandula torta és csukor perecz.

Vacsora:

Borju fehér-pecsenye hidegen, vegyes zöldséggel körítve és ászpikkal díszítve, kacsa pecsenye hidegen, gyümölcs befőttel kínálva.

Paprikás csirke tejfeles mártással és tarhonyával, angol sültgombával és rizsszel, ugorka salátával. Tésztá: habos sütemény és pozsonyi kifli.

Csemege: eper, málna, kávé krém, piskótával körítve, édes tészták, vegyes gyümölcsök és sajtok.

A szakács elégedett volt mind a menüt összeállító Zilagy Ágnes, mind a nyomdász munkájával. Ezekről a dombornyomással készült, előkelő étlapokról majd nem lehet rendelni, hanem oda-kerülnek a Vadászkiért kristálytermének és éttermének minden asztalára, a méltóságok elé, hogy tudják, milyen sorrendben követik majd egymást az étkek, az Elefánt étteremben étkezők ugyanezt a menüt kapják, csak az emlékebe eltehető étlap nélkül. Sok lesz ám a vendég, a főváros mellett képviselteti magát az összes vármegye, hiszen országos közadakozásból emelték a leleplezésre kerülő szobrot. Persze nem az előkelőség lesz a legfontosabb, hanem az érdeklődők és kíváncsiskodók siserahada. Számukra Bugris Jóska állított sátrakat lacikonyhái mellé az Erzsébet ligetben és a Sikara sétálóerdőben. A Bugris nem csúfnév, így hívták születésétől fogva a nyurga gyerkőcöt, a

Bácskaság legügyesebb vendéglátóságát. Távolról lerítt róla, hogy Isten erre a szakmára teremtette. Maga volt az elegancia, az udvariasság és a fürgeség megtestesülése. A Vadászkiért éttermét uraló Sinkovits Mihály jobban szeretne volna maga mellett látni Bugrist ezen a május 18-án, de a lacikonyhák felügyeletére is őt találta legmegfelelőbbnek. Erre az alkalomra nem sokat változtattak a kínálaton, mindenütt sült a hagymás, paprikás zsírban a sertéscomb, a lacipecsenye, a kása, a kolbász, a hurka, a kacsa- és libapecsenye, és hatalmas üstökben rotyogott a pacalpörkölt. Mindenütt rántott halszeleteket is kínáltak, lepénynyel, savanyúsággal.

A lacikonyhák mellett a mézesbábosok vertek tanyát, tudván, hogy a városba látogatók ajándék nélkül úgysem térnek haza, édességet mindenképpen visznek a gyerekeknek. A tehetőbbek a bórdíszművesek és a kések kínálatából válogattak, és remek lábbeliket is lehetett kapni. Arra a helyi csendőrök ügyeltek, hogy a zsvajgó tömegben el ne szemtelenedjenek a mutatványosok, planétások, zsebmetszők, és a városkép érdekében a lacibetyárok is elhessegték a sátrak mellől, bár Bugris Jóska sem restellett fenéken billenteni némely rámenősebb koldust. Még ezt is század elejei eleganciával tette.

Schweidel József vértanú szobrának leleplezése mindenféle szándékú embert a városba vonzhatott, a gyanús személyek kiszűrése Fábrián Marcell pandúrdetektív feladata volt, aki három emberével kevésnek találta magát ehhez a feladathoz, és Kalocsáról kért erősítést, tucatnyi tapasztalt rendőrt.

A megyeháza épületével szemben, az Erzsébet liget bejáratánál Bosnyák Ernő, a régió első mozgóképes alkotója másfél emelet magasságú állványzatot ácsoltatott, hogy a tetején elhelyezett platón fölállított fel-

vevőgépe ugyanolyan magasságból pásztázhassa az ünneplő tömeget, mint ahogyan a honvédegenerális ércebe öntött alakjának tekintete fogta be a szívet melengető látványt. Meglepődött, amikor egy fiatal, gyenge hajjú szőke hölgy kapaszkodott föl mellé a létrán. Nem volt számára ismeretlen, a zombori Műkedvelő Fényképezők Egyesületének egyedüli nőtagja, Alföldy Flóra kisasszony, felvételei már megjelentek a Bácsországi lapjain, a Tolnai Világlapjában és egyéb, országos kiadványokban.

Az első zombori női fotográfus gazdag és előkelő családban született, anyja Falcione Mária zombori földbirtokos, édesapja nemes Alföldy Gedeon nemesmiliticsi földbirtokos és királyi nótárius. Az 1882. június 11-én született kislányt Flóra Mária Izabella névre keresztelte Szemző János földbirtokos a Szentháromság-plébániatemplomban. Szülei társadalmi pozíciójának köszönhetően művelt és tájékozott volt, beleszeretett a kor új ábrázolási formájának számító fotográfiába. A család anyagi helyzetének köszönhetően meg is kapta a szükséges felszerelést, és harmonika-kihuzatú Kodak kamerájával járn kezdte a környéket, hogy megörökítse a népelet dokumentumait. Mindössze 22 évesen már Párizsban állította ki portréit a nemzetközi dokumentumfotó-kiállításon, majd részt vett a műkedvelő fényképezők zombori egyesületének megalakításában. A szoboravatás alkalmából ez az egyesület Zomborban is megrendezte az országos fotóművészeti kiállítást, amelyet előbb Budapesten és Nagyváradon mutattak be. A beérkezett 500 pályamű között Alföldy Flóra bronzérmert nyert az *Idill a Sikarában* című fölvetelével.

Vibrált a feszültség a fából ácsolt platón, az ifjú filmes és a sikeres, fiatal fényképező egymás jövőbeli sikerében reménykedett. A fényes szobor-

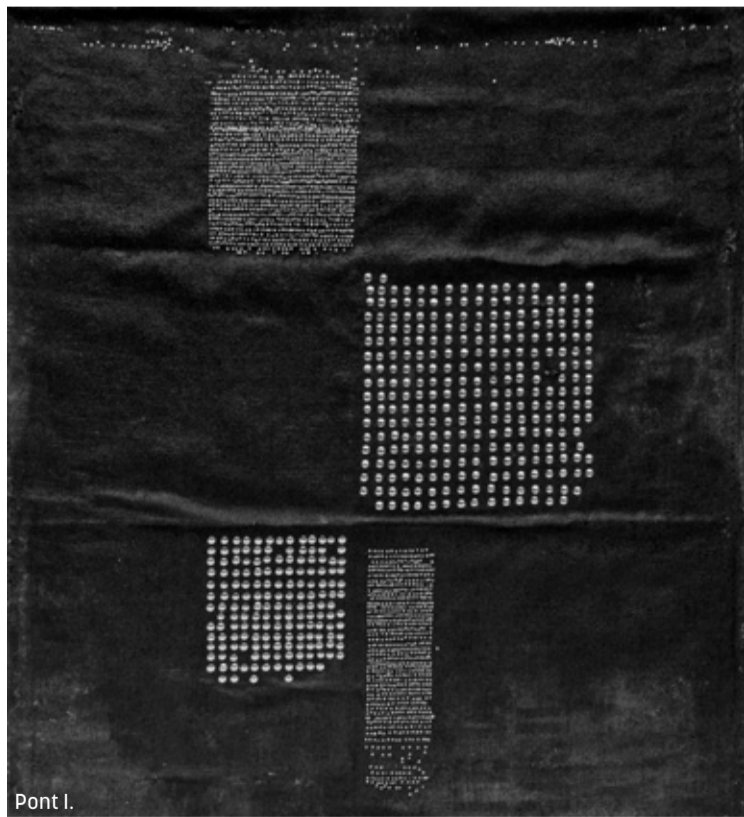
avatót követően elköltötték nem kevésbé fényes ebédjüket az Elefánt kerthelyiségében.

Flóra fényképei később az Új Idők meg a Tolnai Világlapja hasábjain jelentek meg, majd 33 alkotását a budapesti Néprajzi Múzeumnak ajándékozta 1907-ben. A rá következő évben férjhez ment dr. Késmárky Adalbert Béla budapesti ügyvédhez. Szerelmi házasság volt, dr. Késmárky jól szituált jogásznak számított, menő praxissal. Három gyerekük született, de csak egy maradt életben. Az élet Flórával kíméletlenül bánt, megadta a kezdeti sikereket, a szeretett férjet, majd megvonta tőle az egészséget és a gyermekeit. Végül 1912. december 31-én az életét is elvette tőle. Harmincéves lett volna mindössze. Gyengélkedése miatt nem vehetett részt az év nyarán II. Rákóczi Ferenc fejedelem egész alakos szobrának pompázatos leleplezésén.

A tragédia tragédiával folytatódott. Az első zombori műkedvelő fotográfusnő férje, Késmárky Béla képtelen volt megbirkózni a veszteséggel, felesége halálának másnapján, január elsején öngyilkos lett. Ünneplőben kísértál a villájuk kerítéséig, fellépett a lábazati falra, toroka alá illesztette a kerítés kovácsoltvas lándzsáját, és eltaszította testét az épített kerítésaljra. Láttatni kívánta, hogy mennyire megszenvedte neje elvesztését. Lándzsára húzott korpusza kiengedte magából a testnedveket, vére jégcsapként dermedt meg életelen mellén.

A család rendezte kettős halotti toron Bugris Jóska szolgálta fel májlevest, gombás tojást, tejfőlös karfiolt, borjúsültet, kappanpecsenyét kompóttal. Bosnyák Ernő táviratban fejezte ki részvétét.

Az első zombori fotográfusnő életrajzát később Gebauer Hanga kutatta, és tette közzé a vértanú születésének 224. évfordulóján. (A szerző megjegyzése.)

Pont I.

ANYÁM SZERETŐJE

Tóth Eszter Zsófia

Két hónappal anyám halála után sms-t küldött nekem a szeretője. Első gondolatom az volt, hogy ma már alig kapunk sms-t, a kommunikáció más virtuális terekre került át, és hol van már az az idő, amikor giccses karácsonyi sms-ek áradtak a telefonunkra, vagy remegve vártunk valakitől találkára invitáló üzenetet.

Nem találkoztam anyám szeretőjével soha, pedig évtizedek óta meglapult minden történet mélyén. Még a szaga is ott volt anyám késő esti érkezéseiben, amikor apám szomorúan mondta neki: kihült már a vacsora, amit főztem neked.

Nem jött oda anyám szeretője a temetés után sem hozzám, azt hittem, ott sem volt. Aztán, amikor a fiammal kinagyítottuk a képeket, hogy lássuk, ki mindenki búcsúzott el anyámtól, találunk a háttérben egy összeaszott, kalapos embert, kezében hervadt virágcsokrot szorongatva, és arra jutottunk, ő nem lehet más, csak a szerető.

Anyám szeretőjéről 14 évesen hallottam először, amikor a Várban sétáltunk, épp török mogyorós draszt tömtem a számba, nagyon szerettem, de ritkán vettünk, mert anyám szerint mérgező volt. Tudod, apád előtt volt egy szerelmem – kezdte az anyám. – Még a faluból, vele csókolóztam először, aztán bevonult katonának, írt leveleket, azt írta egyszer, hogy ül a vonaton, és néz ki

az ablakon, az elsuhanó fák fényében az én arcomat látja. Milyen közhelyes ez, gondoltam akkor, anyám mint elsuhanó fa. Aztán nem válaszoltam neki – folytatta anyám –, apádat választottam, ő olyan jó ember volt mindig, gondoskodott rólam. Persze hogy az, gondoltam én, de nem mondtam ki hangosan, nem mertem. Aztán nem esett több szó a Pistáról, anyám szeretőjéről.

16 éves voltam, karácsony előtt történt, amikor egy nap anyám hozott szaloncukrot, de nem olyat, amelyet szerettem. A Pista adta, mondta csillogó szemmel. Ne mondd apádnak – tette hozzá –, most lesz olyan, hogy csak későn érek haza.

És ott maradtunk mi apámmal ketten, sokkal gyakrabban jártunk cukrászdába, mint előtte. Kislányom, kérhetsz bármit – tette hozzá apám mindig –, krémest is, és Rákóczi-túrót is egyszerre.

Szép életem volt, kislányom, de már elég, elfáradtam nagyon – mondta apám, amikor kiderült, a rák eszi a szervezetét. Látom, nagyon szereti az apját – mondta az orvos –, olyan szépen beszél vele, jön mindennap hozzá, ritka manapság az ilyesmi. Aztán csak nézett rám végtelenül szomorúan, mielőtt kimondta: de nem tudunk segíteni rajta. Mindent megteszünk, hogy könnyebb legyen neki. Csontsoványra töpörödött

apám a kórházi ágyon, csak a szeme, amely olyan volt, mint az én szemem, az élt az utolsó pillanatig.

Szeretnék mondani neked valamit – mondta anyám, miután eltemettük apámat. – Pista olyan jó és olcsó sírköveket csinál, tudod, neki a munkája a hivatása is, már meg is bíztam, készítse el apád sírkövét. Lesz rajta egy szép rózsza, kőből kifaragva, apád azt nagyon szerette.

Hallgattam, és azt éreztem, rám gördül az a nagy kő rózsástul. És feküdt aztán apám a Pista köve alatt 20 évig.

Katikám – írta az sms-ben a szerető, akit sosem láttam –, tudom, nehéz most neked édesanya nélkül, de én itt vagyok, szólj, segítek bármiben. Üdvözlettel, Pista.

Szólj, segítek bármiben, hányszor hallottam ezt már az elmúlt két hónapban, mint egy mantra, úgy visszhangzott a fülemben a segítek bármiben. Kérlek, vidd el a sírkövet, rózsástul – válaszoltam, és mintha hallottam volna apám sóhajtását, ahogy legördül róla az értelmetlen teher.

KATALIN TÖRTÉNETE

Tóth Eszter Zsófia

Katalin nem igyekezett férjhez menni. Arra gondolt, megvárja a szerelmet. Csak úgy, azért, hogy legyen valaki, nem kezd bele kapcsolatba. Amikor felköltözött Bajáról Budapestre, az volt az álma, hogy textiltervezőként fog dolgozni. És ez sikerült is. Bár eredetileg nem úgy tervezte, hogy gyárban fog elhelyezkedni, ott ugyanis kevésbé tudta kibontakoztatni egyéni tehetségét. Gyakran kényszerült arra, hogy konfekciótermékeket tervezzen. Néha már unalmasnak találta a hasonló virágminták megálmodását az otthoni kádra. Úgy érezte, folyamatosan az iparművészet és az ipari termelés határán kell mozognia. A munkafeltételek sem bizonyultak a legideálisabbnak. Nyaktörő csigalépcsőn kellett felkapaszkodnia nap mint nap a tervezőasztalához. Nem kapott külön irodát, meg kellett osztoznia a többi textiltervezővel a területen. De felmérte a lehetőségeit.

Ha textilgyárba megy, akkor lesz lehetősége lakást is vásárolni. Ez a terve is sikerült. A Mártírok útján beköltözött szép összkomfortos szövetkezeti lakásába. Imádott kiülni este, munka után az erkélyre, és nézni a forgalmas út nyüzsgését, a felkapcsolódó utcai lámpákat.

Csak a szerelem nem jött. A napjai csendes és békésen teltek. Hétvégeente idős szüleit látogatta meg Baján, visszahúzódó életet élt. Azon gondolkodott, végül is nem tudhatjuk, mikor és hol jön el a sorsdöntő találkozás. Ő hiába járt a barátnőivel az Ifjúsági Parkba, vele ott sem történt semmi. Öltözködését a szolid elegancia jellemezte, nem volt feltűnő jelenség. Frizurája is inkább az 1950-es évek divatjához

felelt meg. Aztán egy nap a gyárba tárgyaló delegáció érkezett. Mindenki egész nap rohángált, a titkárnő Bambiát készített elő – akkoriban még a Coca-Colát nem ismerték –, és a kutyogós kávéfőzőben is dupla adag kávé főzött. A tárgyaló delegációban pedig ott volt a férfi, akire Katalin várt. Szabadkai kereskedő. Jó tíz évvel idősebb nála, magabiztos. Bár a tárgyalás közben összeakadt a tekintetük, Katalin kicsit csodálkozott, amikor a férfi meghívta konyákra és kávéra az eszpresszóba. Nem tudta elhinni, hogy tessék neki. A férfi történeteket mesélt neki egy olyan világról, amelyet ő nem ismert. Színesnek, izgalmasnak tűnt, üzlet, tárgyalás, gyakran hangoztak el ezek a szavak. Elindult köztük valami olyasmi, amire már régóta várt.

Akkor még nem sejtette, hogy ebben a történetben nem csak ketten lesznek. A titkosszolgálat már korábban is figyelte a férfit. Nőkapcsolatait – mert nőcsábász volt, akinek minden tárgyaláson akadt babája – különös figyelemmel kísérték, mivel ez zsarolási potenciának számított. A férfit be szerették volna szervezni ügynöknek, ami végül is nem sikerült, de a titkosszolgálat emberei megragadtak minden alkalmat, hogy céljukat elérjék.

A férfi házas volt, két gyermek is várta otthon. Katalinnal mégis tartósá vált ez a rövid románcnak ígérkező történet. Utazgattak is Magyarországon. Katalin szerelmes volt, kezes és könnyű, olyan nő, akire a férfi vágyott, hogy megédesítse mindennapjait, amikor utazik.

Katalin hirtelen célszeméllyé vált. Személyiigazolvány-kérő lapját lemásolták. A házban, ahol lakott, kifag-

gatták szomszédjait, akik visszahúzódó, kedves teremtsésként jellemezték. Egy napon a titkosszolgálat tisztje bejelentkezett a gyár igazgatójához. Az igazgató elsápadt, és azon morfondírozott, mi az oka a látogatásnak. Vajon a tervet nem teljesítették jól? Vagy már megint az igazgatóhelyettes elvtársal akadt gond, aki már kapott pártfegyelmet is, mert egy vidéki kiszálláson jó szokásához híven túl sok pálinkát ivott, és karambolozott?

Az igazgató nagyon meglepődött, amikor Katalinról érdeklődött a tiszt. Sőt, nemcsak érdeklődött, hanem azt kérte, hívja be az igazgatót a nő egy szakmai megbeszélésre, és kérje meg, hagyja kint a táskáját addig. A többi bízta rájuk. Ők körültekintően fognak eljárni. Az igazgató nem mert kérdezni semmit, csak teljesítette, amit mondtak neki. Amíg Katalin az irodában tartózkodott, a lakáskulcsát kivették és lemásolták a titkosszolgálat emberei. Aztán, amíg dolgozott, a másolt kulccsal kinyitották a lakását, és beépítették a lehallgatóberendezéseket. Így amikor a szabadkai férfi megérkezett hozzá a lakására, mindent hallottak ők is. Mindemellett még Katalin egy régi munkatársát is beszervezték, aki találkozót kezdeményezett a lánynyal. Szintén kávéra és konyakra. Katalin hangsúlyozta, hogy ő nem nyitott másra, csak egy jó beszélgetésre, hiszen pasija van. És mesélt, lelkesen, milyen jó élete lett, amióta megismerte a szabadkai férfit. Milyen sok közös élményt gyűjtöttek. Sokat utaztak. Katalin számára kinyílt a világ. Azt nem sejtette, hogy a régi jó ismerős mindezt leírja a találkozójuk után egy állambiztonsági jelentésben. Élményeit,

legtitkosabb vágyait így idegen férfiak olvashatták.

Aztán vége szakadt a szerelemnek. A férfi nem költözött Budapestre, Katalin sem szeretett volna Szabadkára menni. Persze az ezzel kapcsolatos ajánlatát nem is gondolta komolyan a férfi, hiszen házas volt, két gyermekkel. Katalin csupán arra volt jó neki, hogy megédesítse budapesti napjait.

Katalin sok-sok éven át dolgozott még a gyárban. Be kellett lépnie egy szocialista brigádba, ugyanis az 1970-es években már alakítottak vegyes brigádokat is, ahol munkásnők és értelmiségiek együtt harcoltak a terv jobb teljesítéséért. A brigád nevét szabadabban választhatták meg, mint korábban. Így lettek ők a Dinnyés József brigád, hiszen nagyon szerették az énekest. A brigádrendezvényeken csak nők vettek részt, így nők táncoltak nőkkel, nők ittak nőkkel. De Katalin mindezt nem bánta, mert a szabadkai kereskedőt sokáig nem tudta feledni. Az igazgató az 1970-es évek közepén ment nyugdíjba. Egy pillanatra akkor eszébe jutott, hogy Katalinnal megosztja a titkot, hogy bizony, a lány lakáskulcsát lemásoltatta a titkosszolgálat, tehát ha hazament, és úgy érezte, valaki járt a lakásában, az nem képzelődés volt. De nagyon félt az igazgató, nem szerette volna, ha idős korában ő válna célszeméllyé. Katalin sosem tudta meg a titkot, hogy felhőtlen boldogságában folyamatosan jelen volt egy harmadik, az állambiztonsági szolgálat tisztje személyében. Aki kihallhatta legintimebb pillanatait is. Ahogy Ilyés Gyula is megírta, a zsarnokság ott volt a légyottban, a vágyban és a búcsúcsókban is.

vers

Mirtse Zsuzsa

Dúdoló mamának

Mama kislány. Azt játssza, hogy én vagyok a babája.
Ha megnövök, enyém lesz a harangvirág-szoknyája.

Szerintem rá hasonlítok, tengerében csepp vagyok.
Mama titokban királylány, tündérekkel társalog.

Pityangból két koszorút köt, kúszó inda a haja.
Sosem láttam sírni még őt, neki soha nincs baja?

Karja fehér, égi paplan, betakar, ha lázam van,
Mama szeme akkor is lát, ha elbújok álomban.

Azt mondják, hogy felnöttem már, egyre erősebb vagyok,
nekem adta minden kincsét, neki csak én maradok.

Mama arca holdviola, ahol nevet, ott van nyár.
Tél van, hideg, Mama, hol vagy?
Hol a maci, hol a vár,

hol a hinta, hol a baba,
Mama, hová tetted el?
Fogunk mi még bújócskázni?
Végül mindig megleszel?

Mama haja havas mező,
megtört tükör a szeme,
arca elfér tenyeremben,
itt van nálam mindene.

Mostanában rosszul eszik,
fárasztja a hosszú út.
Hajában már régen nem hord
búzavirág-koszorút.

De ha a hó egyszer végleg
belepi majd a haját,
én akkor is látni fogom
azt az aranykoronát.

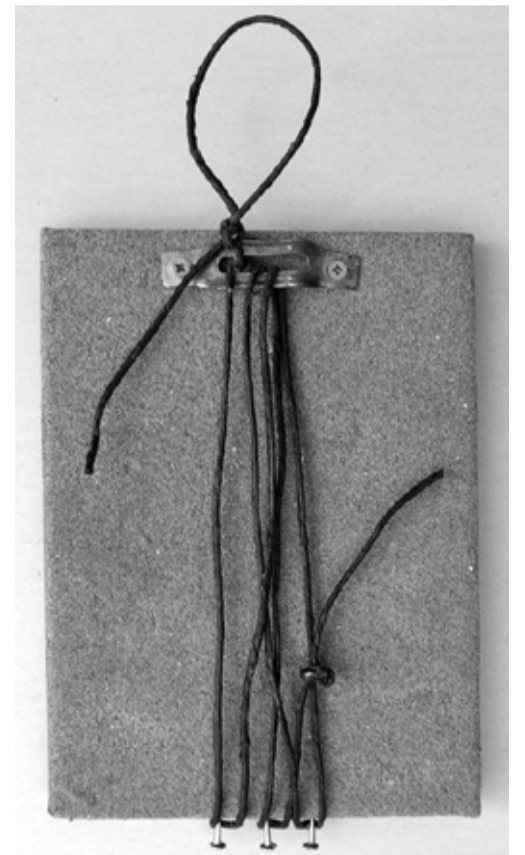
Szögi Klaudia

szívragcsálók

mindig versengtek
sötét tekintettel
méregették egymást
nem lehetsz jobb mint én
én jobb vagyok mint te
barátnők voltak
annyira szerették egymást
hogymindig tartották
a két lépés távolságot
soha semmit nem
adtak egymásnak
még a titkaikat sem
szerették leégetni egymást
azt mondták csak vicc
túl érzékeny vagy
csúnya pletykákat terjesztettek
és letagadták
ismerték egymást
a fiúkkal volt a legrosszabb
egymásra tapostak
vegyél észre engem ne őt
ne vele foglalkozz hanem velem
a fiúk nem szeretik
a gonosz lányokat
akik mindenki szívét megsütik
még akkor is ha ugyanolyan
best friends forever
nyakláncot hordanak
egyedül maradtak
ilyenkor szerették egymást
egy kicsit
a két lépés távolság
egy lépésre csökkent
de megfogni egymás kezét
nem tudták.

élt 5 hónapot

anya fekete ruhában jött el hozzám
virágokat is hozott
szomorúan mondta
mától nem lakom velük
megijedtem hova kell mennem
és mikor jöhetek vissza
ő a fejét rázta soha
letette elém a virágokat
nagyamáékhoz örökre
nem tudom hogy miért
azt hittem én megyek előbb.

Két csavar, két csomó

novella

CUMISÜVEG A SÍNEK MELLETT

Embereket toloncolnak ki a vonatból. Kilenc rendőr figyel feszülten a történéseket, ketten rögtön a vagonok mellől irányítják tovább a kalandorokat. Arra tessék menni, mondják hangosan, az irányt is mutatják, másképp meg sem értenék az utasok.

Az apa az állomáson várakozik. Ezzel a járattal utazik majd tovább, az egészet az első sorból követi végig. Ugyanolyan emberek, mint ő. Férfiak és nők, fiatalok és idősek. Takarókba bugyolált csecsemőkkel a kezükben ugranak le a vágány mellé, az aszfaltot bámulják. Mennek előre, nem tudják, merre, az Isten sem tudja, de talán még a rendőrök sem. Reménytelen tekintetek mögé burkolózáva nyelvet tépő hangokat adnak ki magukból. Hallgass el, ordibál a biztos, el is hallgat, csak a hangvétel elég ahhoz, hogy síri csönd legyen. Félnék. Rettengnek. Arcukon kilátástalanság tükröződik, kételyek merülnek fel bennük, vajon nem lett volna-e jobb otthon maradni? Nem, ez meg sem fordulhat a fejükben, egyáltalán hogy jut ilyen eszembe, gondolja az apa, az életükért harcolnak, tudom. Fél éve beszéltem a sorstársaimmal, ők mondták, mi a helyzet. Mi is

mentünk sokan tizenöt éve, válaszoltam nekik, az nem olyan, előttem vágta el a lányom torkát, miután megerősakolták. Nehéz versenyre kelni ezekkel az élettapasztalatokkal. Legalább tízszer annyian szállnak le a vonatról, ahányan a rendőrök vannak. Csak egy újabb váratlan fordulat a kilátástalan jövőben, éppen ezért már nem is annyira váratlan. Mind eltűnnek, valószínűleg soha többé nem látja őket az apa.

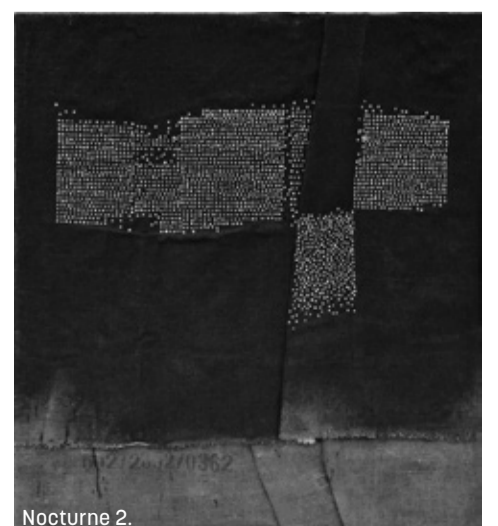
Takarítónők jönnek, gyors szökkenéssel a vagon ülései közt teremnek. Letisztítjuk ezt a moslékot itt-e, osztan gyűhetnek, dobják oda a többi várakozó elé. Moslék. Emberi izzadság, a székekhez tapadt bőrök melegsége, minden utasnál ugyanaz. Egy használt ablakmosó műanyag üvegéből vegyszert spriccelnek szét a vonaton. A szűk folyosóra, az ülőhelyek közé és fel a csomagtartóba. Lemossák a szutykot, friss levegőt engednek be, szépen lassan kitisztul minden, amennyire csak tud. Csak a történetek maradnak itt, ebben a ki tudja mekkora téglatestnyi térben, a ki tudja meddig jutó emberek szótlanságai. Ehun-e, má' kész is van, várjonak pár percet, osztan indulhat-

nak, förtelmes arccal távoznak a takarítók, piszkosabbak, mint a kitoloncoltak voltak, mégis ők takarítják el a náluk tisztábbak moslékát.

Undorodó népség cipeli fel poggyászait a vonatra, ugyanoda ülnek, ahol a kalandorok társalogtak hosszú kilométereken keresztül. Büdös kémiai anyagok szagát érzik, egy szót sem szólnak, ez jobb, mint a füledt levegő. Az apa is felszáll, meg sem nézi, hol foglal helyet, csak messze legyen a többiektől, ettől a csürhe, infantilis népségtől. Bánja, hogy köze van hozzájuk, hogy ők veszik el tőle az éltető oxigént, bár csak máshova születtem volna. Elhelyezkedik, táskáját feldobja a tartóba, leveti a cipőjét, rá is hosszú út vár. Útlel-ellenőrzés, minden rendben, az apa kibámul az ablakon, a rendőrök még várnak. Kiadták nekik az ukázt, látniuk kell az indulást, gondolja, hát akkor meg gyerünk már, és erősen belerúg az előtte lévő támlába. Cumisüveg pottyant le a földre, hangosan csattan, mindenki hátranéz. Az apa kezébe veszi, forgatja, valaki itt hagyta, a fenébe is, mi van, ha szükségük lesz rá? Az ajtók záródnak, a vonat lassan indul, az apa rohan kifelé, int a

rendőröknek. Távolodik tőlük, hevesen mutogat, nem látják, mi van?! A rendőrök röhögnek, vicсорogva hahotáznak, mint a fakutyák, aztán hátat fordítanak, és eltűnnek, mint a kalandorok. A vonat már robog, az apa összegörnyed, hangtalanul tombol magában. Siet a helyére, lenyitja az ablakot, és egy utolsó pillantás után kidobja a kezéből a tárgyat. Hátha visszajönnek érte. A vonat szüntelenül viharzik tovább.

A cumisüveg a sínek mellett pihen.

Nocturne 2.

ÉJJELI LÁTOGATÓ

Zalán Tibor

A szobában sötét volt, a szemközti hatalmas velencei üveg tükrökbe mégis beleképzelte a kinti park hatalmas fáinak a csapkolódását.

– De miért ülünk ilyen sötétben? – kérdezte, amikor egy árnyék, szinte csak elsuhanva mellette, sötét folyadékot töltött a poharába. – Miért hívatott?

– A magyarok csak egyetlen dologhoz értenek, a borokhoz. Persze, máshoz is némiképp. A lázadáshoz, a zavargáshoz például. Egyébként nem én hívatam. Maga üzent, hogy beszélni akar velem.

– Na jó, de nem sötét éjszaka, sötét szobában...

– Én így és ilyenkor szeretek tárgyalni. Ígyék a borból, nem fog az ízlésemben csalódni.

– Talán később. Most még nem kívánom.

– Ne féljen, a bor nem mérgezett! Ha el akarnám tenni láb alól, már régen nem élne. Aquila non captat muscas. Ki vele, mit akar tőlem!

Mégsem ivott. A szemben ülő nem létező arcát bámulta.

– Kitüntetést. Járja ki!

– Nem hiszek a fülemnek!

– Nem nekem kell. Neki. Nekem pénzt fog adni.

– Megkaptam, amiben meg egyeztünk.

– Az az ügyért volt. És nem a veszteségemet kárpótolta. A nevelésem, a gondozásom, az etetést, a tanítást...

– Nem maga tanította be?

– Magam által tanítottam. Hosszú évek munkája volt benne.

– Miért nem nevezi el mindjárt Incitátusnak? A szenátori fokozatot akár el is hagyhatjuk. Ne kezdjük rögtön a konzuli címnél?

– Csak kitüntetésről volt szó. Posztumusz. Mivelhogy megölték. Nagy szolgálatot tett önöknek. S az, hogy halott, a maga titkosrendőreinek balfaszágát bizonyítja. Lóttek, mint az állatok. Mintha valóban fenevad lett volna.

A bor a kristálypohárban fekete volt a sötétben, akár a vér.

– Hát nem volt az?

– Szelíd fenevad. Amelyik csak azért ölt, mert a maga kérésére arra tanítottam be.

– És honnan tudta a maga bizonyos Incitátusa ennyire pontosan, hogy éppen őt kell megölnie? Valami képet, medalliont nyomott az orra alá, amikor verte a gyilkosság felé?

– Cinikus kérdés, nem is válaszolok rá. Maguk is megölték volna előbb-utóbb. Maguk helyett ölt. Mert ha maguk ölik meg, mártír lett volna belőle. Így meg csak egy rosszul vadászgató nagyúr. Nem hős, mint a dédapja volt.

– Ennek megítélése nem a maga dolga! – Váratlanul az asztalra csapott. – Még nem volt annyira népszerű, hogy mártír lehetett volna belőle. Bár írogatott, mocskos volt a szája.

– A Pázmány miatt.

– Ha rólunk volt szó, sem finomkodott. Előbb nélkülünk

ment volna rá a törökre, később mi következünk. Nevet? Hogy egy lázadótól ennyire tartunk? A mostani szorításban még egy gyermekbetegség is halálos lehet a szervezetünkre.

Mégiscsak belekortyolt a borba. Nehéznek és keserűnek érezte. Meglepetésére a pár kortytól még erősebben megsomjazott. Ivott megint egy keveset.

– Megtakarítottak egy orgyilkost, én elveszítettem a legjobb tanítványomat. Maguk megúsztak egy politikai gyilkosságot, az én életem innentől fogva pókfónálon lengedezik. Bármikor megölhetnek, és senki sem fogja megkérdezni, ki és miért tette.

– Pontosan látja a történetet, ezen nem is csodálkozom. De abba, hogy mi lesz magával, ha vállalja a közreműködést, nem gondolt bele?

– Mindent átgondoltam. Mindent leírtam arra az esetre, ha valami történnék velem. Több embernél helyeztem letétbe az irataimat. Ön kijár egy kitüntetést neki, nekem pedig vagy sok pénzt, vagy egy távoli birtokot a hallgatásomért. Hivatal nem kell, el akarok tűnni.

– El fog tűnni! Láthatatlanná válik, ahogy eddig is láthatatlan volt.

– A legjobb tanú a halott tanú. Erre céloz? Nem félek maguktól. Mondtam, megvannak a garanciáim. Csak azt nem értem, miért kellett egy értékes és káprázatos tudásra idomított állatot széttrancsírozniuk? Ő nem lett volna beszélő tanú!

– Nekünk csak a hét seb kellett. Az okozójukra nem volt tovább szükségünk. Rendszerűen, megkapja a kitüntetést. Az okirat Póka István névre fog szólni, egyben kinevezetetik fővadásszá. Így jó lesz? Ezzel a Zrínyi-ügyet lezártnak tekintem.

Nehezen mozdult a keze, amikor fel akarta emelni.

– És velem mi lesz?

– Maga megkapott mindent. Mindent.

A nehéz kéz visszaesett az asztal lapjára, sután kaszálni kezdett, és feldöntötte a kristálypoharat.

– Nem hittem, hogy ezt is meg meri tenni.

A szemben kuporgó férfi föllát, a derengő ablak felé indult.

– Mindent meg merek tenni. Nem tartozunk egymásnak. A garanciái reggelre mind meghalnak, a papírok az utolsó szálig elégnék. Sajnálom a medvéjét. Vagy nevezzük vissza vadkanak? Akármilyen jó munkát végzett. Ahogy maga is. De magát mégsem sajnálom.

Állt az ablaknál, a hajnali szélben hajladozó fák táncoló árnyai úgy vették körül, mint egy királyt az alattvalói a sötét táncteremben.

Négy lécs homokon

vers

Csorba Béla

Régi vámosok

Tudták baszogatni a megszeppent utast:
„Idén ön túl sok helyen járt e földtekén.”
„Szeretek utazni.” „No nézd, mi nagylegény,
hadd lássam válltáskád, inkább azt mutasd!”

„Nincs benne semmi, már fenéig üres,
vinjak se, cigaretta, pornó, szamizdat,
szerintem fölöslegesen izzad s izzaszt,
inkább mondja meg netán, ha mást keres.”

„Ahá! Belső zsebed sarkán ásít a luk!
Mevagy, pimasz, a pénzedet ide dug-
tad! No hát most szépen mindet add elő!”

„Azt mondd, nincs mit? És te most ezen nevelsz?
Nem baj. Itt nekem dolgozik az idő;
egyszer még tökön rúglak, hogy belegebedsz.”

Rimbaud otthagyja fogát

mielőtt a fedélzetre
vitném magam
és szolgálatomat végleg
megváltoztatnám
itt hagyom fogam
a Tengerhajózási Társaságé
összesen kilenc fog
nem lehet másé
és lábszáram fele
üzletek üzlete
megmondhatja bármelyik
kutya az utcán
hová szaladnak vele
aztán

Jó éjt!

AZ UTOLSÓ VILLAMOS

Majoros Sándor

Sokáig nem is vettük komolyan, hogy a mi kedves, öreg villamosunknak befellegzett. Megszüntetésének ötlete csupán egy örült, hatásvadász pletykának tűnt, ezért kitartóan vártuk a helyreigazítást. Aztán kiderült, hogy a szóbeszéd egyáltalán nem alaptalan, de még ekkor is reménykedtünk a döntéshozók józanságában. Számos történelmi példa bizonyítja, hogy az atomrakéta indítógombja felé kalandozó mutatóujj az utolsó pillanatban mindig megáll a levegőben, és bár a mi villamosunk egyáltalán nem volt világpolitikai tényező, meggondolatlan likvidálása magában hordott bizonyos mértékű kockázatot. Például egy mártír temetése is lángra lobbanhatja az addig csak parázsló népharagot, aminek következtében megsemmisül az addig sziklaszilárdnak hitt rendszer.

Ilyesmi nálunk természetesen nem fordulhatott elő, mert a mi rendszerünket még a sziklánál is keményebb anyagból gyúrták, de ha máshol egy szikra is képes galibát okozni, akkor nekünk sem árt az óvatosság. Senki sem kívánhatta azt, hogy mi is így járjunk, főként nem szeretve tisztelt villamosunkkal, de ha már kimondták

ról a halálos ítéletet, a legkevesebb az volt, hogy megadjuk neki a végtiszteességet. Minden mást elhanyagolva, kezünkben egy szál virággal elzárándokoltunk hát a barátommal az albérletünkhöz legközelebb eső megállóba, és türelmesen vártunk a menetrend szerinti utolsó szerelvényre.

Nyár eleje volt, a lakosság kevésbé szentimentális része már a strandokon barnult, mi pedig ott álltunk talpig felöltözve a járdaszigeten, amely úgy dagadozott a cipőnk alatt, mint a tézta. Velünk együtt még vagy harmincan váraoztak ugyanebből az indíttatásból. A virág hamar elfonynyadt a kezünkben, el is dobtuk, csak úgy mint a többiek a saját csokraikat. Csöpögött a homlokunkról a verejték, és tátott szájjal szedtük a levegőt. Az egyre csak növekvő, gyarapodó tömeg közben szép lassan magába zárt bennünket. Bárhogy igyekeztünk, képtelenek voltunk kiszabadulni, pedig akkor már az utca végén lévő kiskocsmá jobban érdekelt bennünket, mint a villamos. Talán percek, talán órák múltak el így, talán egy egész örökkévalóság, de a villamos csak nem jött.

A tömeg szép lassan a népek tenge-
révé növekedett, és úgy is hullámzott,

mozgolódott. Az utcán teljes szélességben megállt a forgalom, az idő és vele együtt minden tevékenység. A barátom a homlokára lógó ritkás hajával olyan volt, mint egy fuldokló, akitől megvonták az utolsó szalmaszálat. A furcsa hinta-palintázás hol lehúzta a mélybe, hol fölemelte a fejek fölé, és bár közben folyamatosan felém kapálózott, nem volt elég erőm, hogy a kezét megragadjam. Aztán egyszer csak eltűnt, átadva a helyét azoknak az idegen arcoknak, akiket ez a hullámmás nem töltött el halálfélelemmel.

Teljesen egyedül maradtam ebben a súlyosan visszataszító csődületben, ahol senki sem szekírozta magát a villamos miatt. A nép feltétel nélkül engedelmessé vált a tömegvonzásnak, megfélemlítve a mindezt ellensúlyozó, nosztalgikus érzésekről, pedig azok nélkül a gravitáció mindent és mindenkit összeroppant. A kíváncsiskodók pedig egyre csak jöttek, és sorban feltornázták magukat a járdaszigetre, nem törődve azzal, hogy a már ott tartózkodókból kinyomják a szuszt. Nekünk, túl korán érkezőknek már a bordáink is recsegték, miközben a boly szélén állók még vígan cigarettáztak.

Aztán, mint az ablaküvegen fölfedezett, homályos légyiszok, valahol az elérhetetlen messzeségben megjelent egy sejtelmes pont, és billegve, dőcögve, később pedig csikorogva és jajveszékelve folyamatosan tágult, növekedett. Csakhamar olyan lett, mint a gyerekkoromból ismert pléh játékvillamos, amelyet nem motor, hanem lendkerék hajtott. Letettük a földre, és ránehézkedve néhány gyaluló mozdulat után szabadon engedték. A pirinyó villamos ekkor, mint az örült, teljes sebességgel nekirohant a kredenc lábának, majd bolhaként föl pattanva, ide-oda pattogva kereste helyét a világban. Sívított és kattogott, a közelébe sem lehetett menni, amíg a lelket ki nem adta.

Az utolsó villamos szakasztott így közelített meg bennünket, azzal a fontos különbséggel, hogy nem rugta égnek a kerekeit. Billegett és bolyongott, hol szemérmesen belebújva a sínek-ről fölszálló, lidércekként táncoló légoszlopokba, hol merészen előugorva, majd megmagyarázhatatlanul félredőlve, elferdülve, akár a nagymamák szobájának falán a szentkép. Ha a nyaktiló zuhanását valamilyen szerkezettel képesek lennének mérsékelni, az éles pengétől megbolondulásig rettegő elítélt várná úgy a találkozás szörmeresztő pillanatát, ahogy én vártam erre a járműre. Százféle futott szét a félelmem, és százféle zubból rontott rám újból, kiéhezett. Mi lesz, ha a tömeg kivet magából, és egyszer csak ott találom magam a síneken? Ha elveszítem az egyensúlyomat, és a cipőtálpak alá kerülök? Ha valakinek rugós kés lapul a zsebében, és a nyomástól kipattanva az oldalamba fúródik? Ha ez a kövér pasas itt előttem elszellenti magát? Számos egyéb gondolatom is akadt még, ám eközben bevánszorgott elé a villamos, és fogfájdítóan éles csikorgással lefékezett.

Mintha egy örült karmester pálca-mozdulatára tette volna, az ember-

boly meglódukt, és célba vette a szerelvény ajtajait. Úgy tűnt, a leheletből bepárasodott ablakokhoz a kintiekhez képest még ellenségesebb arcok nyomódnak. Rögtön látszott, hogy a villamosban egy tút is lehetetlen elejteni, nemhogy a luxus non plus ultrájának számítói állóhelyet találni. De az új felszállók ezt következetesen figyelmen kívül hagyták. A rend utolsó cseppje is elpárolgott, vagy füstté, délibábos lebegéssé változott, mert az eddig csak egy szundikáló ósgyík szuszogását idéző módon hullámmódon áradat most éhes hiénák tömegeként rohanta meg a zsákmányt. A sodrás engem is magával ragadott, és amikor már a fájdalomtól szinte a nevetem sem tudtam, felfényltem előttem egy vakító lángpallos: az évtizedes használatból tükörsimává csiszolt kapaszkodó rúdja. Úgy kínálgatta magát, ahogy a nádi tündér csalja be a mocsárba a mérgező gázoktól kábult pákászt. Éppen csak meg kellett érintenem az ujjaimmal, és máris rabul ejtett. Megfogtam, és nem engedtem el, bár lehet, hogy ez fordítva történt, mindenesetre úgy szorítottam, mint ha a lelki üdvösségem múlt volna rajta. A hoppon maradtak félelmes seregével a hátam mögött egyszerűen muszáj volt menekülnöm innét, akár annak árán is, hogy a szerelvény mint valami ócska koloncot vonszol végig a városon.

A kerek méltatlankodó csikorgással mozdultak ki álló helyzetükből, odafönt az áramszedő pedig a napot elhomályosító, kékes szikrát vetett, majd a fényesebb napokat megélt jármű elképesztően nehéz terhét egyensúlyozva billegett azon az úton, ahonnan nem volt számára visszatérés. Az ujjam hegyét, mint valami kampót, ráhurkoltam a kapaszkodóra, és az minden kanyar után pontosan annyival lendült hozzám közelebb, hogy ez a laza érintés végül erős szorítással nemesüljön. Sokan próbálták utánózni ezt a mutatványt, de a kezek mind lehanyatlottak, és már az induláskor elvesztek a kabátok, szoknyák, pruszlikok és egyéb ruhaneműk aljnővényzetében. A villamos megdőccent, fölszegezte nem létező fejét, és mint a tenyészbika, végigvágatott azon a keskeny járaton, amely a kíváncsiskodók között e nyers erő láttán bámulatos gyorsasággal kiszélesedett. Nem futottam, hanem repültem, hol az út felett, hol a cipőm orrával kocogtatva a kövezetet, de mielőtt még a kerek alá zuhantam volna, a jármű belsejéből valaki elkapta a grabancom, és a kapaszkodók hátán, vállán, feje tetején átvonszolva beemelt a kabinba.

Megdöböntő módon a villamosban sokkal kevesebben utaztak, mint ahogy az kintől látszott. Mindenki az ablakokhoz meg a lépcsőköz furakodott, aminek következtében közepes kis tisztás alakult ki. Az utasok idebent már a szokásos beidegződés szerint viselkedtek. Látni akarták az elvonuló tájat, és közben érezni azt a finom vibrálást, amelyet a kicsorbult, elhasználdott sínek idéznek elő. Ez a kaland nem ismétlődhet meg még egyszer. Az ablakokat letekerték, szabadon áramlott be a levegő, amelynek egyszerre volt vonzó és taszító az il-

Zentai híd I.

lata, és amelyen erőteljesen áttört a gépolaj kipárolgása meg az a különleges szag, amelyet a villanymotor idéz elő. Talán a vezetékek, talán valami egyéb, rejtélyes anyag miatt, amiről nem tudni, mindez ott utazott és kavargott a szerelvényben, nagy örömet és kedves, nosztalgikus érzést keltve mindenkiben.

Leültem az agyonkoptatott padlóra, és jobbra-balra tekingetve próbáltam rést keresni az emberfalon, ám az túlságosan is jól zárt. Vezényszavak nem hangzottak el, mégis, amikor a kocsik új állomásra értek, az addig békésen ácsorgók valamilyen furcsa kényszer hatására a feljáróhoz nyomultak, és elállták a felfelé törekvők útját. A díszletek mögül látni ezt az ördögi mesterkedést már nem is volt annyira kísérteties, mint inkább mulatságos. A közös erőfeszítés pedig csodát tett, mert egyre kevesebben jutottak be, és egyre kényelmesebb lett a helyzet. Mintha egy titkos összeesküvésben vettünk volna részt. Inkább csak véletlen, ösztönös mozgólódásnak tűnő rúgásokkal távolítottuk el a négykézláb felfelé igyekvőket, a társaság hölgytagjai pedig tükkel vagy hegyes körmeikkel készítették visszavonulásra azokat, akik – hozzám hasonlóan – a kapaszkodót próbálták használni. Néhány fiú az ablakon át kísérletezett, de a fedélzet elszánt védelmezői táskákkal, papucskokkal és egyéb kellékekkel őket is megfutamították.

Számomra mindez csupán annak a küzdelemnek volt a része, ami az erdőfái között az aljnövényzetben zajlik. Mindannyian a levelek közt átszűrődő napfényt kutatjuk, miközben a lábunk alatt ropognak a halott ágak. Így vágott magának utat a villamosunk is: a fényt, az élet megtartó lángját kereszte, miközben egy láthatatlan kéz már rajta feküdt azon a kapcsolón, amely megvonta tőle az energiát. Vitt, so-

dort bennünket, szédült kavargásban, egyre nagyobb sebességgel, egyre kevésbé tartva a következményektől, mert hát azon túl, hogy a gyengébb lelkületű utasok elfehéredve, verejtékező homlokkal, de láthatóan megkönnyebbülve faképnél hagyták, a sínpálya továbbra is erős kihívás volt, amelynek sem gép, sem ember nem tudott ellenállni.

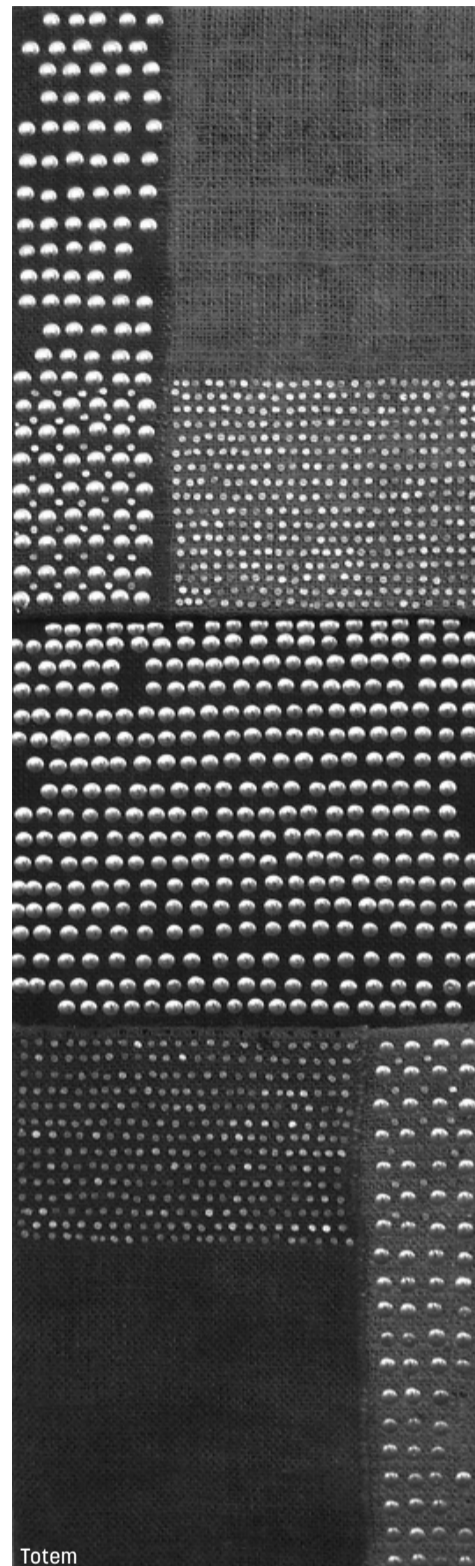
A kristálytisztá délelőttől közben álmatag délután, majd letargiába temetett este lett. Az árnyékok kidőlt főtörzseként metszették el a szerelvény útját, csak a vezető bátorságán múlt, hogy nem engedett a káprázatnak, és nem fékezett le, ha úgy rémlett neki, eltűntek előle a sínek. Egy ideje már nem a zsúfolt belvárosban zötyögünk, hanem takaros kis házikók között, amelyeket gondosan nyírt pázsit ölelt körül. Nem ismertem ezt a vidéket, pedig számtalanszor vonatoztam el a végállomásig meg vissza, de akkor sohasem az út, a környezet foglalkoztatott, hanem a megérkezés boldogsága. Jó volt leszállni, és egy kiadós séta vagy fagylatozás után fölkapaszkodni egy másik, hazainduló villamosra. A tányéros utcai lámpák határozottan mutatták az irányt, amelytől nem térhetett el sem a gép, sem az ember. Most is a végállomás felé haladtunk, bár a pozíciójukat korábban még elszántan védelmezők ezen a kietlen tájon elveszítették a hitüket, és sorban leugráltak a gépről, vagy kihasználva a kanyarok lendítő erejét, egyszerűen hagyták, hogy a centrifugális erő kiropítse őket a világűrbe. Belőlük lettek a nagy csillagok, amelyeknek szinte sorfalat álltak a kisebbek.

Abban a pillanatban, amikor a segítő kezek beemeltek ebbe a kazettába, még mintha láttam volna a barátomat. Fejét a két keze közé szorítva sopánkodott, hogy jaj, jaj, nagy a baj, mit tettél, te balvégzetű, mire vállalkoztál. Maradtál volna mellettem,

hogy csupán elméletben dőcögjünk végig ezen az utolsó úton, nehogy a valóságban ott maradjunk azon az állomáson, ahonnét nincs visszatérés. A villamos azon a rideg helyen megszűnik létezni. Egyáltalán nem kizárt, hogy rögtön szét is szerelik, vagy lángvágóval esnek neki, mi pedig rádöbbenünk, hogy cinkostársak lettünk egy szörnyű, vállalhatatlan bűnesetben. Hogyan létezhetünk ezután, sarkunkban a leleplezés állandó veszélyével vagy azzal a félelemmel, hogy egy rossz mondat, véletlen elszólás vagy egyéb könnyelműség miatt eláruljuk magunkat?

Semmi meglepő nem volt hát abban, hogy a néhány perccel, órával vagy évvel korábban még ragadozóként küzdő, a pozíciójukat szinte az eszelősségig védelmező utasok egyenként megfutamodtak. Ketten maradtunk, a vezető meg én, és ki tudja, milyen hosszú előttünk a pálya. Ülök a kopott padlón, a vezető tarkóját nézem, mert sem oldalt, sem előre nem látok mást, csak tömény feketeséget. Nem maradt több megálló, nincs több utas, sem érdeklődő, akiért le kéne tekerni a reosztátot.

Aztán egyszer csak megszűnik a rázkódás, a vezető üresbe rakja a motort, és hagyja, hogy kifussa magát. Megérkeztünk, mondja egy hang, és amikor megfordulok, a kalauzt látom. A táskájával meg a lyukasztójával babrál, a többiek meg, akiket eddig hanyagoltam, és úgy tettem, mintha nem is léteznének, a felelőtlenek iránt érzett kárörömmel figyelnek. Joggal teszik, mert tudják, vagy inkább érzik, hogy a felszállás izgalmasában és kavarodásában valakik, akik tán erre szakosodtak, megszabadították a pénztárcámtól. És mindezt a kalauz is tetézi, amikor hozzám fordulva azt mondja: ne ábrándozzon tovább, fiatal ember! Ideje magának is jegyet váltania.

Totem

könyv

MIÉRT NEM MARADHAT RÓMA KIVILÁGÍTATLANUL?

Fekete J. József

Donato Carrisi: *Az árnyak mestere*. Fordította Kajsza Krisztina. General Press, Budapest, 2020.

X. Leó pápa alatt ért tetőpontjára a reneszánsz egyház dőlyfős, dőzsölő uralma, a pápa is búcsúcédulákat árult, ez a bűnbocsánati lehetőség az egyházi hatalom legjövendőlegesebb üzletágának számított. Az üdvösséggel való kereskedéssel szemben indult el a reformáció, és ezáltal lettek Luther Márton és a pápa esküdt ellenségek.

X. Leó 1521-ben kiadott egy bullát, amelyben megtiltotta, hogy Róma éjszakára sötétbe boruljon. A templomokat, az épületeket és az utcákat ki kell világítani, és elegendő mennyiségű olajat kell biztosítani a mécsesekbe, kellő mennyiségű gyertyát kell tartalékolni a feladathoz. A bulla szerint Róma „soha, soha, de soha” nem maradhat kivilágítatlan. A háromszoros tiltás valami nagy feszültségről árulkodik, és az is felettébb gyanús, hogy a rendelet kiadása után kilenc nappal az egyházfő visszaadta lelkét a teremtőnek. Könnyen meglehet, hogy megmérgezték,

ami nem ment ritkaságszámba a középkorban. A Róma éjszakai kivilágításáról szóló pápai utasítást soha nem vonták vissza az egyház. A sötétség távoltartása mintha nagyobb súllyal bírt volna az egyszerű éjszakai parádénál.

A sokáig indoklás nélkül alkalmazott rendelet megalkotásának okáról ötszáz évvel később, 2015 februárjában hullhatott le a lepel, amikor egy természeti katasztrófa miatt 24 órára kiesetek az üzemből a Rómát ellátó villamos erőművek, és Donato Carrisi olasz író, forgatókönyvíró, filmrendező regényében – az árnyak kiléptek a sötétségből.

A főhős, a penitenciárius renchez tartozó Marcus személye egy trilógiát fog egybe, *A lelkek ítélőszéke*, *A sötétség vadásza* után jelent meg *Az árnyak mestere*. Az egyházi bűnvadász mellett föltűnik egy világi nyomozó is, Sandra, a bűnügyi helyszínelők fotográfusa. Mindketten azokat az anomáliákat keresik a helyszíneken, amelyek elvezethetnek a bűncselekmény megoldásához.

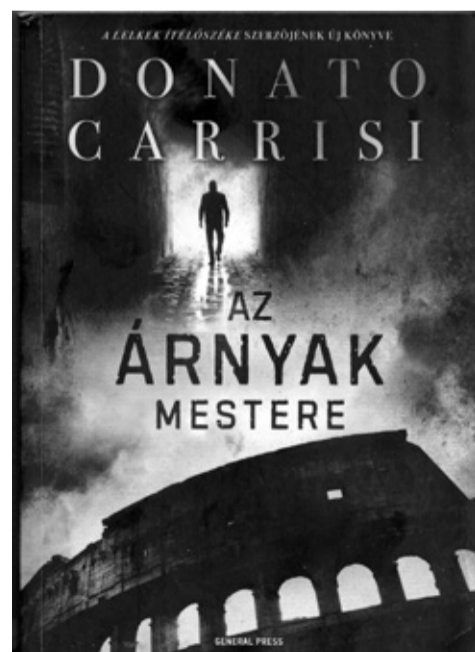
A penitenciárius egyházi rend a lelki élet felügyelője és elbírálója olyan ese-

tekben, amikor a bűnösökről nem vallanak jogi bizonyítékok, és a bűnei olyan súlyosak, hogy csupán a pápa adhat rájuk feloldozást. Tehát nem csip-csup ügyekben jár el. Az Apostoli Penitenciáriát vezető bíboros ily módon a pápa helyettese, aki nem veszíti el ezt a beosztását a pápa halálával.

Marcus már amnéziával lép be a trilógiába, a különböző jelekből, nyomokból kell kiderítenie, hogy voltaképpen kicsoda is ő. A harmadik részben tisztában van kilétével, ám egy rövid távú emlékvésztes miatt képtelen felidézni, hogy mi történt vele a közelmúltban. Miközben újra önmaga nyomába ered, föltáru előtte a bűncselekmények sora, kezdve a gyerekrablástól a kínhalálra vetettek során keresztül egy bűnös szekta működéséig.

Nem vegytisztá krimi a trilógia zárókötetete sem, a történeteket övező misztikus szál a thriller elemeivel gazdagítja az elbeszélést, kicsit hasonlít a skandináv krimikre.

Elképesztő, hogy mire képes egy özvívő eszés és egy 24 órás áramkiesés együtt: részben lerombolja

Rómát, amelynek új urai lesznek, olyanok, akik emberek voltak, de a sötétségben valami mássá váltak, az árvíz pedig rengeteg szennyet magával sodor, miközben még többet a felszínre hoz, feltárja még az egyházat is behálózó emberi bűnöket is.

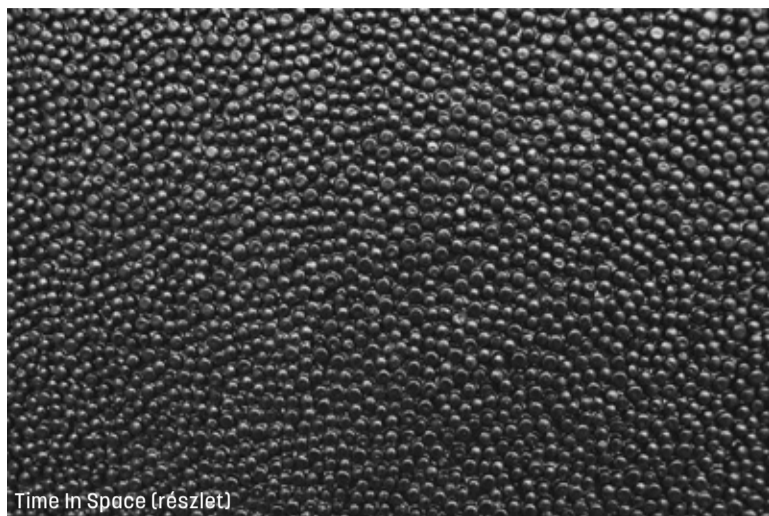

képzőművészet

FEKETE KÁOSZ

Time in Space – ezt a címet viseli Gubik Korina vegyes technikával készült festménye, amely elnevezésével (magyarul: *Idő a térben*) köntörfalazás nélkül invitálja a befogadót értelmezésére: ahhoz, hogy az a hely létrejöhesse, amelyet e mű elfoglal, rengeteg időre volt szükség. Tehát maga az alkotás ideje jelenik meg a képen, ez az idő pedig feketére festett. Vagy lehetséges-e egy transzcendentálisabb olvasata is egy ilyen monokróm képnek?

Gubik Korina 2015-ben készült terjedelmes műalkotása a nyugtalanító zajosság és a rendezettség harmonikus dualitásával tör ránk. Távollabbról figyelve sötétségből kilépő tompa zörejként hat, közelebről nézve összetörődött gömbtömegek alkotta szurkos lencselevesnek tűnik. Ezt a hatást a lencseszem alakú műanyag pasztillák – amelyeket műanyag fröccsöntéshez használnak – egymás mellé sorakoztatása váltja ki. A sárkánypikkelyszerű textúra első ránézésre szinte *ready-made* alkotásnak, egy egyszerű műanyag öntvénynek tűnhet. Ám a több száz pötty mögött hosszú hónapok munkája rejlik, és aki ismeri Korina munkáit, az tudhatja, hogy ennek a képnek minden négyzetcentiméter mintázatát saját kezével rakta ki. Bár a *Time in Space* saját maga látványában is érdekes mű, fontos lehet tudni, hogy koncepciójában egy elődjére támaszkodik. *Cím nélkül* című alkotásával 2007-ben készült el, amely szabálytalanul egymás mellé ragasztott rizsszemekből alkotott egy felületet, matt és fényes fekete festék váltakozott a képen, amely Korina egy rajzát igye-

Time in Space (részlet)

kezett utánozni textúrájával és fényjátékával. Abban az évben ezzel a munkájával díjat nyert az Újvidéki Szalonban, amelynek témája az *Idő a térben* volt. Mivel a természet szereti visszavenni, ami az övé, a rizsszemek gyorsan efemer alkotássá változtatták a képet, ezért úgy döntött, hogy szintetikus anyagból újraalkotja, létrehozva egy teljesen új képet.

Míg sok munkájában sztereotípiákkal, személyes és társadalmi problémákat érintő témákkal foglalkozik, a szóban forgó alkotása megjelenésében tiszta absztrakció. Egy olyan, mára már közönségesé vált anyag, mint a műanyag, képzőművészeti eleganciát úgy képes kölcsönözni, ha az absztrahálás abszolút esztétikáján esik át. A *Time in Space* esetében a fekete festék az átalakító erő: ezáltal a szín az anyag fölé kerekedik, és a létrejött mű egyenesen kommunikáló fő témájává a feketére kent rendezett káosz válik.

Tudományosan a fekete szín a fény hiánya, ugyanis nem helyezkedik el a látható szín-spektrumon. A történelem so-

rán a fekete jelentéstartalma a misztikumtól a félelemig, az eleganciától a halálig nyúlt. Hol tisztelték, hol mindenáron elkerülték.

Mint az egyik elsőként használt szín a művészetben, a fekete már a paleolitikus kor barlangrajzain, majd az ókori Egyiptom termékenységjelképeként jelenik meg. A fekete színnek a rosszhoz és a gonoszhoz fűződő klasszikus asszociációja a középkori kereszténységig nyúlik vissza, amikor a képeken az ördögöket és a démonokat gyakran fekete színben, míg az angyalokat és a szenteket a fehér árnyalataiban ábrázolták. A XIV. század hozta meg a jobb minőségű textilfestés technikáját, ezért gyorsan luxuscikké vált a fekete ruha. A kiváltság öltözéke az európai királyi udvarok alapdarabjává vált, így lett a gonosz színe a hatalom, a méltóság és a rang viseletévé.

Míg a XX. századig a fekete inkább eszközként, mint tárgyként volt használatos a vásznon, az 1950-es évektől már közismertek és nem kevésbé botrányosak egyes képzőművészek monokróm festményei. Robert Rauschenberg amerikai festő 1951 és 1953 között készült *Fekete sorozata* a kollázs és a festmény közötti mezsgye tanulmányozása. Képeit rétegzett újságpapírfecnik fedik, amelyeket ragasztás előtt és után is fekete festékbe mártott. A matéria felületi játékát és komplexitását a fény kelti életre. Az amerikai minimalista és absztrakt művészet fontos képviselője, Frank Stella saját, *Fekete festmények* (1958–1960) sorozatáról kijelentette: „Amit látsz, azt látod!” – ezzel a formai aggályokat kikerülve reagált az akkori absztrakt expresszionizmust körülvevő szubjektivitás és romantika retorikájára. A fekete szín karakterisztikáinak kivizsgálása és optikai érzetének mélyebb feltárása érdekében 1963-ban Ad Reinhardt megfestett egy fekete négyzetet. Első ránézésre egy egyterű felületet láthatunk, ám közelebről megtekintve a sötétség közül feltárul egy rácsstruktú-

Time in Space (alkotási folyamat)

Fotó: Darko Babich

ra, annak négyzetei pedig a fekete különböző árnyalataival mintaszerűen kitöltve. Reinhardt elmondása szerint létre akarta hozni a „tiszta, absztrakt, nem objektív, időtlen, tér nélküli, változatlan, kapcsolat nélküli, érdektelen festményt – egy olyan tárgyat, amely öntudatos (nincs tudattalan), ideális, transzcendens, tudatában semmi, csak a művészet van”.

Többek között ezen és sok más, a minimalizmus és az absztrakt jegyében alkotó festő hagyományára, valamint a fekete divatban betöltött szerepe adhatja a mai percepciókat egy fekete képet nézegetve. Talán pont a hagyományozódás, a divat és a kisajátítás kérdései miatt volt a művészeti világnak nagy sokk, amikor 2016-ban az indiai születésű brit művész, Anish Kapoor kizárólagos jogra tett szert a legfeketebb feketére. A *Vantablack*re keresztelt szín a fény 99 százalékát elnyeli és hővé alakítja, így szinte teljes láthatatlanságot biztosítva bárminek, amivel fedve van.

A fent említett példák sorozata is azt bizonyítja, hogy a fekete képeknek évtizedek óta fontos szerepük van a képzőművészetben, mint a művészi anyag és az ötletközvetítés kérdéseiben is. A *Time in Space* esetében a szín egyértelmű, a matéria pedig másodrendű szerepet játszik: formai adottságai miatt a textúraképzés és a tömegteremtés a fő rendeltetése.

Alapvető alkotói probléma, ha a művészi idea és maga a rendelkezésre álló anyag vagy annak megmunkálása nem illik össze. Szinte törvényszerűség, hogy az idea oly módon van alárendelve az anyagnak, hogy az teljes ötleti gazdagságában nem leképezhető. A koncepció és a matéria ilyen fajta viszonya az alkotói folyamat kihagyhatatlan része. Egy befejezett mű esetében mindig feltehető a kérdés: az elkészült alkotás vagy megteremtésének folyamata a mű?

Az esztétikai befogadás és az értelmezés kéz a kézben jár, ezért nem elvárható, hogy egy kép csak materiális mivoltában legyen látható. A befogadás pil-

lanatában megkérdőjeleződik az alkotás *hogyanja* és *miértje*. A képen a festék színné, a matéria médiummá válik, egy hatásos mű pedig ugyanúgy tudja kommunikálni a művész technikai tudását és – ahogy ebben az esetben – a fekete mű esetleges transzcendens üzenetét is.

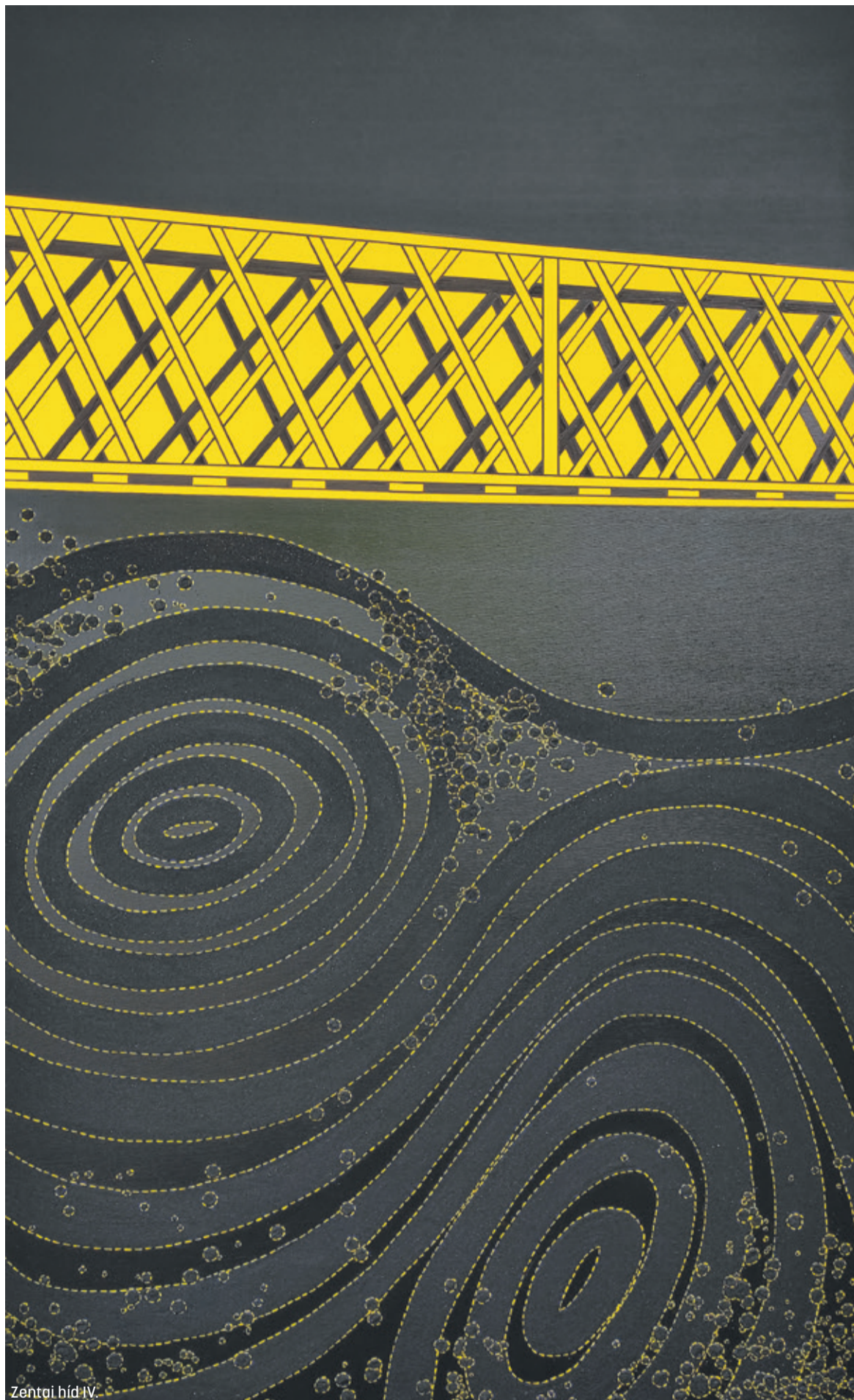
Korina a *Time in Space* darabkájának kirakása közben talán nem egy transzcendens üzenet átadásán, hanem mindennapi élete esetleges káoszának levezetésén dolgozott, valamint azon, hogy átadja az anyaggal való dolgozás szeretetét, és hogy a fényes fekete festékben különös átformáló erő rejlik.

A fénylő fekete művek csoportja a tükröződő sötét felületek varázsával bír. Természetük teljes mértékben környezetükre van bízva: elhelyezéstől és megvilágítástól függenek. Ám ez a két teljesen statikus tényező sem biztosítja a mű állandóságát. A befogadó tekintetétől függően a felület örökké mozgó fekete tükörré válik, amely minden pillanatban változtatja a felszínét, mégis állandóan tükrözi a körülötte lévő statikus fényforrásokat. Korina ezt a fényjátékot szorozza meg sokszorosan a pöttyözött textúrával. A fénytörések egyik pöttyről a másikra ugorva változtatják meg a kép teljes felületét. Ezt a fajta mobilitást csakis a szemlélő adhatja meg a műnek, már az ahhoz való közelítéskor sem láthatja azt állandónak, sem formavilágában, sem tónusában. Ebben rejlik a fényes fekete egyedisége, legyen a képhez használt matéria bármennyire minimalista vagy redukált: a mű megismételhetlenné válik. Ennélfogva kevésbé számít, hogy az ötlet létezett-e már előtte, vagy létrejött-e más formában, és hogy a matéria mennyire simult a koncepcióhoz, az üzenet, az érzést az elkészült mű tudja csak átadni.

Bár a *Time in Space* korántsem a tökéletes absztrakció mintapéldája, okosan közvetíti egy olyan művész gondolkodását, aki időt és teret nem spórolva teremtett egyszerre rendet és a káoszt.

this is not a pink painting

Zentoi hid IV.

Fotó: Saša Prudkov

Légy szíves, készíts nekem egy képet!

© Prudkov

Fotó: Saša Prudkov

Az Újvidéki Egyetem Művészeti Akadémiájának festészet szakán végzett 2007-ben, Jovan Rakidžić osztályában. 2008-tól a SULUV tagja. 2012 és 2014 között önálló művészként tevékenykedett. 2014-től a zentai Bolyai Tehetséggyongozó Gimnázium és Kollégium szaktanára. Tizennégy önálló kiállítása volt, és több mint hatvan csoportos tárlaton vett részt (Párizs, Bécs, Baden, Budapest, Újvidék, Belgrád, Pula, Komárom, Szentendre, Csongrád, Szeged, Szabadka, Zombor, Temerin, Nagybecskerek, Verbász, Vranje, Pancsova, Opovo, Niš, Dimitrovgrad, Zenta, Topolya, Negotin, Igalo, Banja Luka, Brezice...).

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

- 2008 - Podrum Galéria, Újvidék; Kis Képzőművészeti Szalon, Újvidék
- 2009 - Verbászi Művelődési Központ, Verbász
- 2013 - Frida Kahlo Galéria-kávézó, Újvidék; Vranjei Népegyetem, Vranje
- 2014 - MAS Galéria, Hódság; SULUV Galéria, Újvidék
- 2015 - Városi Galéria, Kraljevo
- 2017 - Verbászi Művelődési Központ, Verbász
- 2018 - Kis Képzőművészeti Szalon, Újvidék; Gerilla 5-3-1, üres üzlethelyiségek, Zenta
- 2019 - Krug Galéria, Óbecse; Kortárs Galéria, Szabadka
- 2020 - az Újvidéki Egyetem rektorátusa

DÍJAK

- 2006 - a Szerb Matica Galériája Spanyolország - egy külső tekintet pályázatának díjazottja
- 2007 - az Art Klinika multimediális központ Perspektíva O6 díjazottja; a 36. Újvidéki Szalon díjazottja
- 2017 - Forum Képzőművészeti Díj
- 2020 - Nagypáti Kukac Péter Képzőművészeti Díj

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Basara, Svetislav** (1953) író (Belgrád)
- Budai Ágota** (1996) tanár, műfordító (Szabadka)
- Csorba Béla** (1950) költő, néprajzkutató, publicista (Temerin)
- Fehér Miklós** (1994) író, újságíró (Zenta)
- Fekete J. József** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Juhász Attila** (1967) tanár, újságíró, fordító (Zenta)
- Klamár Zoltán** (1955) néprajzkutató, egyetemi oktató (Magyar-kanizsa-Kartal)
- Lódi Gabriella** (1978) magyar nyelv és irodalom szakos tanár (Topolya)
- Majoros Sándor** (1956) író, szerkesztő (Bácskossuthfalva-Budapest)
- Mezei Kinga** (1976) színész, rendező (Zenta)
- Mihályi Czobor** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Mihályi Katalin** (1961) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
- Mirtse Zsuzsa** (1967) író, költő, szerkesztő (Budapest)
- Molnár Tibor** (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
- Szerda Balázs** (1991) történelem-latin szakos tanár, népzeneész (Óbecse)
- Szögi Klaudia** (2002), a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggyongozó Gimnázium tanulója (Horgos)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Úri Szűcs Luca** (1998) képzőművészeti teoretikus (Szabadka)
- Vass Géza** (1959) történész (Szabadka)
- Zalán Tibor** (1954) költő, író, dramaturg (Budapest)

Lapszámunkat **Gubik Korina** alkotásaival illusztráltuk.

esszé

ELMENŐBEN

Klamár Zoltán

Jobb, ha tudomásul vesszük: mindig vannak elmenők, ahogyan érkezők és továbbállók is. Talán szerencsésebbek azok, akik elvagyódnak, kalandot keresve indulnak el. Szerencsésebbek, mert számukra mindig megmarad a visszatérés lehetősége, még ha az nehézségekbe ütközik is olykor. Sajnos sok példa van arra, amikor az elmenők valójában számkivetettek, üldözöttek, menekülők. Számukra a visszatérés csak nagyon ritkán adatik meg. A mögöttük csukódó kapuk pedig legtöbbször végérvényesen bezáródnak. Aztán maradék életüket a szülőföld utáni sóvárgás kíséri...

Vannak állítások és tagadások. Vannak nézőpont szerinti állításokra alapozott igazságok. Noha tudjuk: „Egy állítás, pusztán azért, mert számokra hasznos lehet, még nem igazság. Így ha igazságos akarsz lenni, alaposan meg kell vizsgálni minden olyan állítást, amely számokra hátrányos, sőt esetleg káros” – írja Kertész Imre *A végső kocsmá* című irodalmi gondolat-salátájában. Jól tesszük, ha hiszünk neki, mert tarisznyájában a *sorstalansággal* sokat megtapasztalt az állítások természetrajzáról.

A családi legendáriumokban fennmaradt állítások igazolására, szerte a Bácskában, csupa nehéz, sokszor nagyon személyes történeteket őriztek évtizedeken át. Olyanokat, amelyeknek bizony része a holokauszt és az exodus, meg mindaz, ami még következett: a lágerré alakított falvak és a féktelen bosszú. Csoda hát, ha a kor rettenete kigyomláta a nosztalgiát az emlékfoszlányok közül? A megélteteket pedig többnyire elmenőben, az életkor alkonyán testálták át a következő generációkra.

Visszhangok

Kacsaringós életutat járt be Varjas Lajos szövömester, aki apja mellett szükség szerint kőműves is volt, ha úgy hozták a két háború közötti nehéz évek. Számos építkezésen, többedmagukkal dolgoztak együtt a faluban. Néhány, ma is álló szép épület az ő keze munkáját is dicséri.

A gazdasági világválság idején a Duna menti, akkor többségében német ajkú Apatinban, *Szájer József* textilüzemében vállalt munkát. Két lánya közül a kisebbik, az óvodáskorú Klári, alig pár év alatt megtanult németül. Míg a serdülőkorba lépett nagybikra, Rozikára, a környékbéli kamaszoktól hallott német szó ragadt.

Az idősebbik Varjas fivér csak az évtized végén tért vissza családotul Ómoravicára. Bizonytalan idők jártak, mozgósítások híre borzolta a mindennapok nyugalmát.

Aztán a rá következő év tavaszán bevonult a honvédség. Ahogy élete alkonyán gyakran mondogatta anyám: újra magyarok lettek. Soha, egyszer sem említette, hogy felszabadultak. Az csak később lett divat, a szép, új világban.

A bevonulás virágosjékor Európa már lángokban állt. A közép-bácskai falu azonban egy ideig még a béke szigete maradt.

Visszatértek a régi-új ünnepek, közöttük a hősök napja. Május utolsó vasárnapján gyülekeztek az addigra életük delén túljutott helybeli volt frontarcosok. Az évtizedeken át fiókban őrzött kitüntetéseiket kifényesítve, za-

A katolikus templom közelében, az utca túloldalán épült szecessziós lakóház homlokzatán dolgozott együtt a két Varjas. Mindketten a Sándor keresztnevet viselték, úgy, ahogy a hagyomány megkívánta. Az apja nevét kapta a legelső fiúgyermek

kójuk zsebére tűzve, büszkén, zászló alatt masíroztak, felferve az út porát. A menetelőket a nemrég érkezett jegyző köszöntötte. Hetykén és magabiztosan, ahogyan akkor illett.

Noha ígérték, az első világháborús emlékmű a második nagy napon, 1942-ben még nem állott. A falu lakói jöttek-mentek ügyes-bajos dolgaikat intézve. Alkalmasint meg-megnézték az építkezést, ám a talapzat kövein kívül nem sok mindent láttak.

A következő évben sem sikerült a kellő napon felavatni a méreteiben impozáns építményt. A késedelem miatt egyre kínosabban érezte magát az előljárárság.

1944-ben meg nem várt események árnyékkolták be az ünnep előtti időt. Volt mi miatt aggódni, hiszen a frontokról rendre rossz hírek érkeztek. Aztán a szövetséges német csapatok megszállták az országot. Elég furfangosan tették, mert az önállóság látszatát ugyan meghagyták, de ahogy mondani szokás, már ők osztották azokat a bizonyos lapokat.

Így a tavasz egyre kevésbé volt reménykeltő, de azért csak eljött a május, és a csenevész akácok bontogatni kezdték leveleiket. Többnyire csend ült a településen, csak esténként szólalt meg a tárogató. A református lelkészlak teraszáról zengett fel az öblös, keserűes

muzsika, ami még a határban is hallható volt. Dévavári Dévay Lajos esperes úr fújta a falubeliek no meg a saját gyönyörűségére. A Református Egyházi Dalárda elnöke igazi mestere volt a hangszerének.

Ám ebben az idillikus környezetben baljós események voltak kialakulóban.

Egy rendelettel a helybeli zsidókat gettóba zárták. Elkezdték összeírni vagyionukat, ami csakhamar abbamaradt, mert valami újabb, szokatlan dolog történt. A május eleji napokban nagy mozgolódás támadt a község házában.

A hónap második keddjén csendőrök érkeztek, nem is kevesen. Ők a ház ud-

A zúzott kővel felszórt fűtoca a dombtetőről fényképezve. A kép közepén látható a topolyai út vékony, világos csíkja, amelyen a menekülő székérkaravánja a faluba érkezett. A képslap 1941-ben készült. A jobb sarkába karcolva: B. Kossuthfalva

varán kaptak eligazítást. A pattogó vezényszavak még az utca túloldalán, a református templom míves, kovácsoltvas kerítése mellett is hallhatóak voltak, ahol éppen Varjas Lajos ácsorgott. Hazafelé tartott már a temető mögötti családi házba, ám a hirtelen támadt nyüzsgés kíváncsivá tette. Hírekre éhesen ott ragadt a kora estében.

Aztán elindult fel a dombra. Ballagott a téglával kirakott széles úton. A lelkészlak tornácáról lámpafény szűrődött ki a gyér lombok között. Úgy tűnt neki, mintha valaki állna a kapuban. Odaköszönt: – Áldás, békesség! – Áldás békesség! – jött rá a válasz. – Látta a csendőröket? – lépett közelebb a kérdező, akiben azonnal felismerte a lelkészt. – Mi készül itt, esperes úr? – szúrta a szót fogai között nagyapám. Abban reménykedett, hogy a falu tekintélyes embere tud valamit, amit ő nem. A válasz vállvonogatás volt csupán.

Így aztán másnap reggel a községháza elé sietett, pedig felesége, Lídia óva intette: – Lajos, ne menj! Mi lesz velünk, ha bajod esik? Mit csinállok egyedül a két lánnyal?

Hát épp ez az, gondolta. Mit csinálnak azok, akik miatt a csendőrök jöttek? Velük mi lesz? Morfondírozott immár a kocsiutat szegélyező árok külső szélén állva. Látta a „gettóból” sorakozó családok menetét. Nők, gyerekek és idős férfiak voltak közöttük.

Varjas Lajos melléjük lépett, oda, ahol jó ismerősei, alkalmi munkaadói szorongtak többmagukkal. Egy kislányért nyúlt. Már maga mellé vonta, és a kezét fogta, amikor az egyik csendőr rászólt: – Rögtön adja vissza a gyereket, vagy maga is be akar állni a sorba?

Elengedte hát a kicsi kezét. Talán a félelem, talán nagyanyám aggódó szava munkált benne, vagy mindkettő egyszerre. Félrehúzódott, egészen a templom kerítéséig hátrált.

Közben vezényszavak pattogtak. Nemsokára megteltek a szekerek. Aztán, indulás előtt a bakra, a hajtó mellé ültek az egyenruhások, szuronyos puszkájukat a térdük közé vették. Indulásra készen állott a menet. A parancsnok a sípjába fújt. A szekerek, egyik a másik után, elindultak a kőporos országúton. Noha piaci nap volt, a szokásos nyüzsgés elmaradt. A dermedt csendben, lehúzott redőnyű boltok előtt, a széles főutcán, elmenőben, tizenpár szekér zörgése visszahangzott a házfalokról...

Tehen

Bački Sokolac, mondhatnánk akár Bácssolymosnak is, kicsiny telepese falu, nagyjából félúton Topolya és Ómoravica között. Az új impérium egyik első intézkedésének eredményeként 1921-ben létesült, a Fernbach János-féle Újmajorban. Lakossága likai szerbekből verbuválódott, akik a Velebit-hegység lábánál lévő falvaikból, horvátországi szegénységük elől menekülve jöttek új hont foglalni.

A kanyargós Bács-érhez simuló Hosszú-völgyben felépült telepet a környék lakói Cserepesnek hívták, mert, ami akkor még ritkaságszámba ment, minden háztetőt cserép borított.

A betelepültek nem igazán keresték a kapcsolatot a környékbeli magyarokkal. Igaz, több szomszédos, az övékhez hasonlóan apró falu létezett a közelükben, amelyekkel szövögették a szomszédság szálait.

Nagyjából így múlt el felettük hús esztendő. Aztán 1941-ben a *magyarok alatt* – ahogy gyakran emlegették a szűk három és fél éves időszakot – Bácsandrásszállásra keresztelték a telepet, és csángókkal népesítették be. A Kárpáton túli falvaikból kimozdítottak riadtan vették birtokba a házat, földet, majd a jobb sors ígéréteiben bízva nevelgették gyermekeiket a bácskai rónán. Sokan közülük rokonokat keresve ide-oda költöztek a vármegyében. Mire a helykeresés nyugvópontra jutott volna, a politika újra beleszólt az életükbe. Bekövetkezett az, amitől mindenki rettegett: a front egyre közeledett! Jönnek az oroszok, mondogatták.

Egy késő nyári, szeptember végi vagy talán inkább kora őszi, október eleji nap délutánján Varjas Lajos épp a falu központjába tartott, amikor lassan közeledő, hosszú-hosszú szekérsorra lett figyelmes. A dombtetőről, a katolikus templom közeléből a kanyarig látta a topolyai utat, amelyen a furcsa menet kigyózott. Mindez látomászerűvé a felálló porfátyoltól lett.

Lépteit szaporázva igyekezett a patak felé. Balsejtelmek gyötörték. Mindenfélet lehetett már hallani, hogy a németek hazahívták a birodalomba övéiket, meg hogy a partizánok is újból mozgolódnak...

Messze volt még a keresztveződéstől, amikor az első kocsi Pacsérnak fordult. Hova mehetnek ezek így fölpackolva? – gondolkodott el a látottakon. Mire a központba ért, már a sokadik fogat kanyarodott.

Mindegyik alaposan megpackolva ingóságokkal. Szétszedett bútorok és ágyneműk között a családtagok szorongtak:

öregek és gyermekek, várandós feleség... a szekér alá kötött kutyák farkukat a hasuk alá kapták félelmükben. A legénysorban lévők a kocsik mellett gyalogoltak, a családfő meg a lovakat vezetve a fogat mellett baktatott.

Nagyapám, levett kalappal a kezében, a Korona kávéház közelében álldogált. Nézte a Cserepesről elindultakat, akik egyre csak jöttek, majd távolodtak.

Egy szekér éppen előtte állt ki a menetből. Odalépett hát, s megkérdezte, hogy mi a baj. – Lesántult a tehen – vakarta a feje búbját a gazda. – Hamar baj. Így nem bírja a tempót, pedig jó kis tehen! Lenne tej az apróknak – mondta tétován. Körbejárta a jószágot, megnézte a sánta lábat, a patát, és csak csóválta a fejét. – Hát e' be'ony nem gyűhet tovább! – Azzal megoldotta a jószág kötelét. Varjas Lajos legalább olyan tanácstalanul nézte a műveletet, mint amilyen maga szikár férfi volt. A jelenetet a kocsin ülők szemük sarkából figyelték, miközben aggódva tekintettek az egyre távolodó falubeliek menete után.

Aztán váratlan dolog történt: a gazda a jószág kötelét nagyapám kezébe nyomta. – Viselje gondját a tehennek, jóember. Jó kis tehen, igénytelen, de ad tejeskét a jámbor jószág! – Azzal lovai mellé lépett, és családostul, szekeresül a többiek után indult.

A már nagybeteg szövőmester pedig a kötelet markolva kaptatott fel a dombra. Most a kocsiút porában, éles kódarabok között botladozva lépdelt. A tehen meg engedelmesen utánabicegett, kicsit húzva a hátsó lábát. Elmenőben, a délutáni horizonton lassan egyetlen árnyékká mosódott össze az alakjuk.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉS SÁRCSEVICCS AMBRUS

Vass Géza

Azt mondják, a rendőr mindig rendőr, de ez illik a történészre is. Bármit is vesz a kezébe, abban a múltat felidéző forrást talál felfedezni. Ízekre szedi, és kifacsar belőle minden számára értékelhető adatot. Sokszor többet is belemagyaráz, mint amennyit kellene. Ez szakmai ártalom. Ki gondolná, hogy a múltat kutatók számára a szépirodalmi művek is jelentős adatokkal szolgálhatnak. A dualizmus korából (1867–1918) Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Munk Artúr, Havas Emil, Milkó Izidor – és még sorolhatnám tovább – írásaiban számtalan érdekes történetet találunk Szabadka város múltjából. Ez alkalommal Kosztolányi 1924-ben írt *Pacsirta* című regényét böngésszük át egy történész szemével.

Első regénye, a *Nero, a véres költő* 1921-ben jelent meg. Utána következett a *Pacsirta* 1924-ben, majd egy évvel később az *Aranysárkány* és az *Édes Anna*.

A *Pacsirta* egy magyar kisvárosban, Sárszegen játszódik. A regény központjában a Vajkay család áll, a szülők és a csúnya, szerencsétlen, Pacsirtának becézett lányuk. Ami-

kor lányukat elküldik nyaralni, és maguk maradnak, a szülők végre kimozdulnak otthonról, és lépésről lépésre visszazökkennek a kisváros mindennapi forgatagába. Előkerülnek az elnyomott vágyak, amelyekről lányukkal való együttérzésből mondtak le.

Történetének kezdetét a szerző 1899. szeptember elsejére teszi, helyszínül pedig egy Sárszeg nevű vidéki kisvárost választ, amely mögött szülővárosa, Szabadka bújjik meg. A város részletes leírása nem hagy semmi kétséget afelől, hogy hol is járunk. A leírás a ma is létező Petőfi utcával kezdődik, amelyben Vajkayék laktak, az utcát egy nyílt csatorna vágta ketté (a valamikor betemetett Jaszibara nevű vízfolyás emléke maradt ily módon ránk). Innen a családdal a Széchenyi utcába jutunk, amely az azonos nevű főtérré vezet, ahonnan egyenes út visz a vasútállomásra. Az utcák és terek neve pontosan fedi az akkori helyzetet, amely a mai napig sem változott.

Ezek után írónk megemlíti a fatornyos gimnáziumot – érdekes, hogy az új monumentális gimnáziumot, a Petőfi utca sarkán, amelyben épp 1899. szeptember

elsején kezdődött meg a tanítás, említésre sem méltatja. Ezek után lépésről lépésre, lassan eltávolodik a valós helyzetől. A főtérről három éttermének a nevét már megváltoztatja. A Kúncz-házban lévő Otthon kávéház nevét Barossra, az Arany Bárány Szállodából Magyar Király vendéglő lesz, az addig névtelen városi színház Kisfaludy nevet ölti magára. Az épületen osztozó, Pest városához címezett szálloda pedig Széchenyi fogadó lesz. Az Uri Kaszinót, amely Kosztolányi szerint a város egyik legszebb épülete, annak ellenére, hogy két éve épült, ő mégis ódonnak nevezi.

A főtéri üzleteket gazdáik nevét mellőzve sorolja föl, ebben az esetben csak találgatni lehet a tulajdonosok kilétét. A megemlített két vaskereskedés esetében valószínűleg a Váliak és a Manojlovitsok üzletére gondol. A legismertebb gyógyszer-tár Szigethy Antal tulajdonában volt, a könyv- és papírkereskedések közül pedig Székely Simoné számított a vezető márkának. A díszműkereskedők olyan sűrűn váltakoztak, hogy szinte lehetetlen lenne őket felsorolni.

Az utcák és terek esetében írónk még tartja magát a va-

lóságához, a regény szereplőinek nevével azonban már más a helyzet. A főszereplő kisvajkai és köröshegyi Vajkay Ákos, Köröcsy Gedeon unokája, felesége kecfalvi Bozsó Antónia, rokonai Bozsó Béla és neje, Etelka. Ezután következnek Cifra Géza vasutas, Gál háziorvos, Málvány és Szunyogh gimnáziumi tanárok, Veres Mihály foltozóvarga, Ijas Miklós újságíró, Galló ügyész, Priboczay patikus, Környey Bálint tűzoltóparancsnok, Szolyvay komikus, Zányi Imre színész-hősszerelmes, Orosz Olga primadonna, Arácsy színiigazgató, Gyalokay főispán, özvegy Záhockyné, Kladek szerkesztő, Ladányi országgyűlési képviselő, Gaszner Máté árvaszéki ülnök, Hartyányi Olivér, Csinos Józsi cigányprímás, Kárász István birtokos, Füzes Feri, Szilkuthy Biri és Olcsyváry Feri.

Míg az utcák és terek elnevezései visszacsengenek, a regény szereplőinek nevei teljesen idegenek Szabadkán. A szereplőknek szinte kivétel nélkül szépen csengő, i-re vagy y-ra végződő magyar nevük van. Esetleg a Kladek szlovák és Gaszner németes csengése gyengíti a szabályt. Nem az az érdekes,

ki van a névlistán, hanem az, hogy kik nincsenek. Nem tévedünk sokat, ha azt írjuk, hogy a város lakosságának körülbelül fele bunyevác származású volt. Mellettük találunk négyezer szerb ajkú lakost és nagyjából ugyanennyi zsidó polgárt. Egy Weisz nevű zsidó kereskedő még meg van említve, de a szerbek közül már ennyi sem.

Egy bunyevác név cseng ki a magyar nevek tengeréből, ő az, akit az író csak Sarcsevitsként említ. A keresztnevét nem is írja oda, valószínűleg azért, mert a városban mindenki ismeri. Sarcsevics Ambrusról van szó, vagy bunyevácul: Ambrozije Šarčevićről, akit mindenki csak Boza becenevén ismer. Történelmi személység, aki jelentős szerepet játszott a város ezernyolczásas éveiben. Nem tévedünk, ha azt írjuk róla, hogy korában a város egyik meghatározó személysége volt. Nem véletlenül került bele Kosztolányi regényébe. Igaz, csak néhány mondat erejéig foglalkozik vele, de olvasóinak ez egyértelmű üzenetet küld, amelyet csak a kort ismerő szabadkaiak érthetnek meg.

folytatás a 12. oldalon

Sárcsevics Ambrus Szabadkán született 1820. március 30-án. Szegény földművescsaládból származott. Az általános iskolát és a gimnáziumot Szabadkán végezte. A harmincas években Pesten, Nagyváradon és Pécsen járt egyetemre. Pesten a jogi szakon 1842-ben szerzett diplomát. Megyei és városi tisztviselőként dolgozott. Az első megyei képviselő, aki nem volt nemesi származású. Tanulmányai után, 1855-ben tért vissza Szabadkára, már házas emberként, mint négy leány apja. Ez idő tájt jelentkezett betegsége, amelynek következményeként fokozatosan elvesztette hallását.

Sárcsevics figyelmét az olaszoknak a Habsburgok ellen vívott szabadságharca terelte az elnyomott népek sorsára. Ő volt az első szabadkai, aki a sajtóban foglalkozni kezdett a Magyarországon élő bunyevácok hátrányos helyzetével. A hatvanas évek második felétől délszláv és magyar szövegeket fordított, hogy közelítse a két népcsoport közötti álláspontokat. Számos szótárt állított össze, azzal a céllal, hogy bebizonyítsa, a bunyevác nyelv is alkalmas a közigazgatási eljárásokban való használatra. Ezen a téren legjelentősebb munkája a *Magyar–délszláv közigazgatási és törvénykezési műszótár*. Betegsége miatt 1866-ban kérte nyugdíjaztatását. Ebben az időben fogalmazta meg négy híres nyílt levelét, amelyet Mocsáry Lajos magyar liberális országgyűlési képviselőhöz címzett, ezekben kifejti a bunyevácok helyzetéről vallott álláspontját. A levelekben összegeztethetőnek tartja a magyar szuverenitást és ezzel párhuzamosan a kisebbségi jogok betartását. Természetesen az 1868-as, Eötvös által megszüvegezett nemzetiségi törvény kereteit egy pillanattal sem gondolta túllépni. 1892-ben összegezte programját, és magyar nyelven megfogalmazta az itt élő bunyevácok nemzeti követeléseit. Két fő követelése: a városi határozatok bunyevác nyelven való megjelentetése, valamint a népiskolákban a bunyevác nyelv használatának bevezetése. Tervének megkönynyítése érdekében megszerkesztette az *Elemi népiskolai Magyar–Bunyevác–Sokác Szótárt*. Sárcsevics elképzelései a szabadkai iskolaszék elé kerültek, de nem találtak megértésre. A szótár terjesztését a diákok között még szigorúan be is tiltották. Mellőzése ellenére haláláig minden törvényszerű, radikális nemzetiségi követelést határozottan elutasított.

Sárcsevics Ambrus elsőként emelte fel szavát a bunyevácok jogaiért, idővel a bunyevác nemzeti mozgalom szimbólumává vált, nemcsak nemzetársai, hanem az itt élő magyarok szemében is.

A teljesen megsüketült Sárcsevics 1899 októberének utolsó napjaiban Szabadkán egy fiáker gázolta halálra. Kosztolányi ekkor tizennégy éves volt. A nyolcvanéves öregember és a tizennégy éves gimnazista keveset tudhatott egymásról. Mégis, Sárcsevics lett utóbbi regényének egyetlen bunyevác szereplője.

Az őszirózsás forradalom (1918. október 28–31.) eredményeként Magyarország visszanyerte önállóságát. A legfelsőbb hatalom hordozója a Magyar Nemzeti Tanács lett, élén Károlyi Mihállyal. A budapesti események hatására a baloldali ellenzék október 31-én Szabadkán is megalakította a helybeli Magyar Nemzeti Tanácsot. Élére Mukits Simon baloldali politikust választották meg. Másnap felállították a polgárőrséget Szokoli Pál alezredessel az élén, aki a kaszárnyában álmószó honvédségre támaszkodva még szilárdan tartotta kezében a hatalmat. A városi tanács november 2-án, Mukits Simonnal az élén, felkínálta a szerbeknek és a bunyevácoknak az együttműködést, amit ők egyhangúlag elutasítottak. A bunyevácok – akik a lakosság mintegy felét tették ki – a négyezer szerbrel összefogva pártot váltottak, ami váratlanul érte a magyarokat: úgy érezték, hogy az évszázados együttélés után a bunyevácok vezetői elárulták őket, és ők okozták Szabadka Magyarországtól való elcsatolását. A helytelen nemzetiségi politika meg sem fordult a fejükben. Bűnbakot kerestek, és ezek között Sárcsevics Ambrus került az első helyre mint a bunyevác nemzeti mozgalom eszmei atyja.

Kosztolányi Budapesten élte meg a sorsdöntő napokat. Úgy látszik, a közhangulat hatására ő is Sárcsevicsban látta a végzetes lavina kiváltóját, amely maga alá temette szeretett hazáját.

Regénye elején, hogy elkerüljön minden félreértést, Kosztolányi pontosan rögzíti az események kezdetének idejét: 1899. szeptember elseje. Mintha egy karót verne a földre, amely biztos támpontot ad neki, hogy ne tévedjen el az idő ösvényén. A háborús traumák még mindig ott jártak a fejében. Írás közben sem tudott tőlük megszabadulni. A visszavágás 1924-ben, az akkori politikai viszonyok között nagyon messzinek tűnt. A nyugati koalíciós erőket az orosz forradalomtól való félelem továbbra is szilárd szövetségben tartotta együtt. A visszavágás csak az író képzeletében történhetett meg. Így keveredik össze Kosztolányi tizenkilencedik század végi boldog békeideje a keserves jövővel. Így lesz a bunyevác beszédtől hangos városból egy tiszta magyarlakta település, ahol szín-

Sárcsevics Ambrus szobra Szabadkán

Kosztolányi Dezső szobra Szabadkán

te kivétel nélkül az ősiséget és nemesi eredetet sejtető, i-re és y-ra a végződő nevek keringnek. Így kerül a történetbe, teljesen mellékes szereplőként, az egyetlen bunyevác, aki az Uri Kaszinóban egyedül ül a sarokban, és a francia nyelvű Figarót olvassa, amivel Kosztolányi előre akarta vetíteni a későbbi szövetséget, amely majd gyászba borítja hazáját. Sárcsevics a regényben nem keveredik a magyar urakkal, akiknek jellemző sírva vigadását értetlenül szemléli.

Kosztolányi és Sárcsevics ma is élnek a város köztuda-

tában. Egyikük mint a legjelentősebb magyar alkotó, aki városunkban született. Másikuk mint a bunyevác nemzet atyja. A magyarok és a bunyevácok mindkettőjükéről nagy-nagy tiszteletadással emlékeznek meg ma is. Kosztolányi ittlétéről emléktáblák, két szobor – Almási Gábor és Szarapka Tibor szobrászművészek alkotásai –, valamint egy gimnázium- és egy utcanev tanúskodik.

A szabadkaiak felkérésére Sárcsevics Ambrus szobrát Ivan Meštrović világhírű horvát művész készítette el Ameri-

kában az ezerkilencszázas évek közepén. A szobrot Zágrábban öntötték ki, majd húsz év várakozás után elhelyezték a Boris Kidrić (ma Korzó) és Vladimir Nazor utca találkozásánál lévő kis téren. A mellszobrot 1971 áprilisában leplezték le, de nem sokáig ékesítette a város forgalmasabb utcáját. 1985 októberében áthelyezték a vasútállomás előtti parkba.

Kosztolányi és Sárcsevics szobra ma több mint ezer méterre állnak egymástól a városközpont két végén, sajnos úgy felállítva, hogy nem láthatják egymást.

MIKROFONGERJEDÉS

Részlet

Kettőezer-kilenc december tizenkettődiké van, délután öt körül, hetvennyolc órája és még valahány perce már nem csuktam le a szemem, (megközelítőleg) három és fél órával vagyunk azelőtt, hogy Stojković a karjaimban fog meghalni, én pedig anafilaxiás sokkba esem, majd delirium tremensbe, Stojković most felriad a lázalmából, és azt mondja, a halál itt van, az ajtóban áll, eljött a gyónás ideje. Írjad.

Új sor.

Nem a múzeumlátogatások, nem a képzőművészeti akadémia és nem is a képtárak látogatása, hanem a kivégzések tettek engem festővé és emberré. Az užicei gimnázium II. 2 osztálya tanulójaként 1941 októberében mindennap végig kellett néz-nem az úgynevezett népellenségek kivégzését, ez volt a törvény, ez volt a *Zeitgeist*, nem volt rá mód, hogy ezeket a szemléltető órákat ellógd, három lehetőség állt fenn: 1. benne legyél a kivégzőosztagban, 2. téged végezzenek ki, 3. vagy nézed a kivégzést.

Ebből választhattál.

Két kivégzést figyelmetlenségéből kihagytam, ellógtam az órától, valahol eljátszottam az időt vagy valami hasonló, de apám (a maga és anyám szerencsésére és nem annyira az enyémetre) az utolsó pillanatban szerzett orvosi igazolást. Ha nem sikerült volna – amihez nem sok hiányzott –, akkor engem is lelőnek, ami felért volna egy főnyereménnyel, de nem volt ekkora szerencsém, sőt, valljuk meg őszintén, nem is voltam még eléggé tökös, hogy lelőjenek. Undorító látvány volt, mondta Stojković érzékenyüléssel a hangjában, majd ezt követően érzéketlenül annyit tett hozzá, az a látvány visszataszító volta ellenére – vagy épp annak

köszönhetően – rányomta pecsétjét a későbbi életemre és képzőművészi kifejezőmódomra, és még most sem, ennyi év után sem tudom, nem világos a számomra teljesen, hogy abban a véres járványban (látványként értelmezve) kik voltak az undorítóbbak: azok, akik a kivégzőosztagban voltak, azok, akiket kivégeztek, vagy azok, akik a közönséget alkották, és a befejezésnél üdvrivalgásban törtek ki. Miért nézel így rám, kérdezte Stojković, látva, hogy kezdek elsötétülni. Nem értettünk már régóta egyet abban, hogy a meggyilkoltak voltak-e a saját megölésükben a fő cinkosok és kollaboránsok. Most mi nem világos a számomra, mi az, ami a mondatomban embertelen, és nem fér bele a politikailag korrekt beszédbe, hogy a humanizmusod basszon meg, a humanizmus és a korrektség minden rossznak az okozója. Egyébként nem tartottak sokáig a kivégzések, folytatta Stojković valamivel mérsékeltebb hangerővel. Szerbiában semmi sem tart sokáig, miért lettek volna a kivégzések kivétel. Eltarthatott volna legalább addig, amíg volt golyó, de idő előtt, igaz, már így is későn (mert már mindazokat kivégezték, akik értek valamit, volt valamijük, vagy értettek valamihez), megállította a *Kommando der Heeresgruppe F* (déleket), amely november végén felrázta magát letargikus állapotából, és Užice felett elfoglalta a stratégiai pontokat – egyet a Tatincán és egyet a Zabučján –, elhelyezve ott két szakasz Sturmstaffel-hadtápost, akik letolt gatyával egy perc alatt leépítették fíngdíszsortüzeikkel a szovjet mintára létrehozott bábállam-imitációt, a proletárforradalmi hevülettel együtt, ami elvitte az egészet a Drinán túlra, Boszniába, szét-hintve azt Montenegróban és

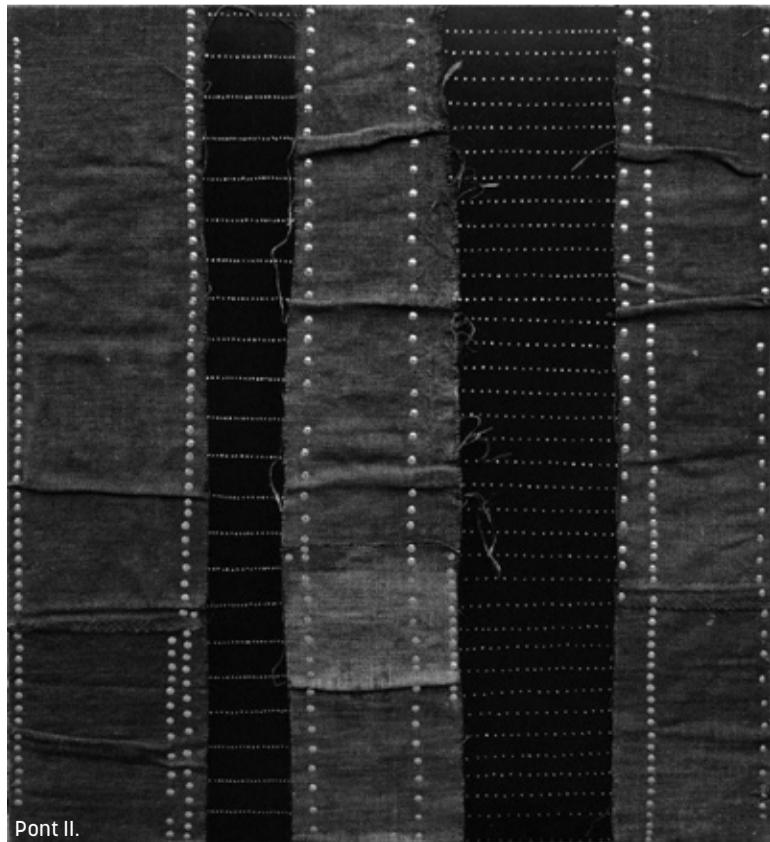
másfelé, tehát így terjedt villámsebességgel és bűzösen a forradalom, a Népfelszabadító Hábóru és a szociális egyenlősdi eszméje. A háború után is voltak helyenként kivégzések, de már sokkal kevesebb – mondta Stojković megindultság nélkül a hangjában –, ami a legrosszabb, tette hozzá, nem voltak nyilvánosak, és a középiskolásoknak sem voltak kötelezőek. A valamikori lendület megtört, kivételes esetekké váltak a kivégzések, már *passé* lett, nem ez volt már a szabály. És Franciaországban, ahová a képzőművészeti akadémia befejezése után mentem, a világhírnevet keresve, ott végül az ördögre akadtak. Ha semmi másért nem is, mondta Stojković, az e világi siker utáni istentelen vágyak miatt legalább háromszor ki kellene végezni, tarkólövessel bebiztosítva, mert minden esélyt sikeresen eljártstottam. Egy kevés kivétellel, a Szovjetunió, Kína és (egy kicsit jobban) Fekete-Afrika esetében, másutt már nincs is kivégzés, mondta Stojković, elkezdődött a kollektív emberi jogokkal való bővítésként a skandináv tantom dobok ritmusára, kábitó-szer-nyakalás, flower-power zaklató fajtalanság, az amerikai képzőművészeti cigánykodás, az orális szex és a felláció kultusza, a miniszoknyának és az elit párizsi, könnyűvérű luvnyáinak köszönhetően, akik tíz, folyamatosan tüzelő kivégzőosztagnál hatékonyabban ölték ki a lelket, nem csak a testet. Meséltem már arról, hogy ne ismétljem, Erősz és Thanatosz kéz a kézben együtt járnak, de térjünk vissza a kivégzésekhez, abban otthon vagyunk. Amikor csak azokra a tömeges kivégzésekre emlékezem, arra az égbenyúló sikongatásra, egymásba kapaszkodásra, a halálra ítélték üvöltésére, a patákokban folyó vérre és az emberi agy geizírjére fejbe lövés-kor, azok örömteli ujjongására, akiknek (látszatra) szerencsésük volt, hogy (ideiglenesen) a kivégzőosztag soraiban lehettek, vagy a kivégzési eljárás biztonságosabb oldalán, a közönség közt. Mindig, amikor eszembe jut, mondta Stojković, keserűség fog el, amiért abbahagytam a festést, ezt le kellett volna festenem, amíg alkottam. De azt is sajnálom, hogy amíg festettem, festettem (?), talán jobb lenne, ha legpontosabban úgy határozhatnánk meg – divatos, semmitmondó nivótlanságot gyártottam, azt is sorozatban, amit drága pénzért eladtam a szabadkőműves-zsidó galériatulajdonosoknak, ezzel a művészi kurválkodással lefedve a hiteleimet, amelyeket a klasszikus ribancok miatt csináltam, a jó seggek iránti telhetetlenségből. Írd azt is, ezért festettem a seggemmel, mondta Stojković, majd rögtön azzal folytatta, hogy a mindenki

számára kötelező kivégzések alatt nem maga a kivégzés volt az undorító, hanem az a hitványság, amelynek a szintjére süllyedt. Jobb korokban, mondta Stojković, a kivégzésben volt valami apollói, barokkos, antik tragikum, méltóságtejlenség – a feleslegeset kihúzzhatod –, valójában azoknak a kivégzéseknek megfelelő esztétikai pátoszuk volt, gondolj csak Goya *1808. május 3.: Madrid védőinek kivégzése* című vásznára. Tegyük a kezünket a szívünkre, gondoljunk bele, és mondd meg, hogy egy ilyen környezetben, egy ekkora mester festőállványa előtt, ki nem szeretné kivégeztetni magát, vagy legalább benne lenni a kivégzőosztagban. Teljesen mindegy, vagy mégsem mindegy, javította ki magát Stojković, de igazából majdnem mindegy. Ahogy múlt az idő, mondta Stojković alig hallható hangon, ahogyan mindig a régi szép időkről mesélt, a kivégzések is, mint minden egyéb, tönkrementek, szétcsúsztak, lejjebb és lejjebb csúszott a színvonaluk, hogy végül az 1941-es užicei tömeges kivégzéseknél elérje a mindenek legalját. A kivégzések bevezetését a terror rendjének bevezetését szolgálják, ezzel meg káoszt idéztek elő, és a rend felbomlását. Azokban a hónapokban Užicén semmiben sem lehetett biztos, Užicén senki sem tudta, merre tartson. Amíg össze nem számolták a halottakat – ami az alapvető matematikai műveletek ismeretének hiányában jócskán eltartott, ezért a kivégzettek és a kivégzők részéről, mindkét irányból nagy volt a bizonytalanság –, nem lehetett tudni, hogy ki lőtt és kit lőttek, ki él és ki halt meg, saját szememmel néztem ezt az általános förtelmet, a zavart és a rettegést, ami akkorára nőtt, hogy szinte mindegy volt, te voltál-e a kivégző, vagy téged végeztek ki, vagy csak nézted a kivégzést. Užicén még a közelmúltban is volt olyan zavarodott egyén (de az is lehet, hogy még most is van), aki a XX. század hetvenes éveinek közepéig sem tudta biztosan, hogy 1941-ben kivégezték-e vagy sem, ez a bizonytalanság annyira elhúzódott az időben. Akkoriban, amikorról beszélek, csak Đilas lehetett száz százalékosan biztos, hogy nem végzik ki, más senki. Mondjam azt, hogy a te anyai nagyapád – egyike volt az užicei vérengzés első áldozatainak – megúszhatta volna a kivégzést, de tudod, milyen az élet, sokan, akiknek minden feltételük megvolt, hogy kivégezzék őket, akiket, mondhatni, közérdekből le kellett volna lőni, némelyiket akár kétszer is, nemhogy megúszták a kivégzést, de még ők vezényelték a kivégzőosztagokat, majd pisztollyal ők osztották a kegyelem fejlődéseit. A te nagyapád, mint Đilas is, egy

önhitt ember volt, de tőle eltérően a saját számlájára, és még (ugyancsak Đilastól eltérően) szeretett dolgozni, törődött a családjával, és jó képességű volt, annyira szeretett dolgozni, törődő és tehetséges volt, hogy a hatvan-egynéhány évvel ezelőtti kivégzése ellenére még most, a halála után is, a tőkije homeopátiás hagyatékából éltsz, ő tart el, igaz, a fő tőkerészét elrabolták és szétbaszták Đilas & Tsai. Amint azt elherdálod, tudom, nem sok maradt már belőle, ha eldobom a kanalam – amihez most már nem sok hiányzik –, akkor felélheted az én vagyonom is, mondta Stojković nevetve, majd ott folytatta, ahol abbahagyta. Le merem fogadni, mondta, hogy nagyapád firkálgatott valamit, ha mással nem, töltőtollal vagy legalább grafitceruzával rajzolt valamit. Ha ez bebizonyosodna, amit nem lehetlenség bebizonyítani, akkor biztosan állíthatnánk, hogy nagyapád csak a balszerencsése miatt végezték ki, amikor te, képzőművészek életének megkurtítója, még unokaként meg sem születél, mondta Stojković, és ki tudja hanyadik alkalommal most is ezt a sebet tépte fel. Ha ez így volt, amiben én biztos vagyok, tudnod kell azt is, hogy nem csak nagyapád volt az egyetlen (amatőr) festő, akinek alkotásai meg sem születhettek, mert Đilas kivégzőosztaga elé került rövid úton. Ugyanazon a napon, amikor nagyapád, sőt még ugyanabban az eresztésben is – biztos információ alapján állítom, ellenőriztem a levéltárban –, akkor végezték ki Milovanović Mihajlo (1879-ben született és 1941-ben halt meg) közepes képességű festőművészt is, aki, ha esztétikai szempontokat is figyelembe veszünk, akkor vastagon rászolgált a golyóra, de etikai szempontok alapján talán mégsem, néhány hónappal a tömeges kivégzések előtt – a helyes német parancsnokának köszönhetően, aki kollégája volt a müncheni *Die Akademie der Bildenden Künsten* (nota bene, ahová a Milovanovićnál nagyobb tehetségű Hitler nem vették fel) – életét és vagyonát kockáztatva mentett ki egy névtelen kommunista fattyút a megszállók kivégzőosztaga elől, aki úgy nyilvánította ki a háláját, hogy amikor a mi hazai kivégzéseink elkezdődtek, amikor elhangzott az első tűzparancs, elsőnek lőtte le Milovanovićot.

Fordította: Juhász Attila

* *A legrangosabb szerb nyelvű regényírói díjat, a NIN-díjat 2020-ban megjelent könyvéért Svetislav Basara kapta a Kontraendorfin című regényért. Kiadó: Laguna, Belgrád, 2020.*

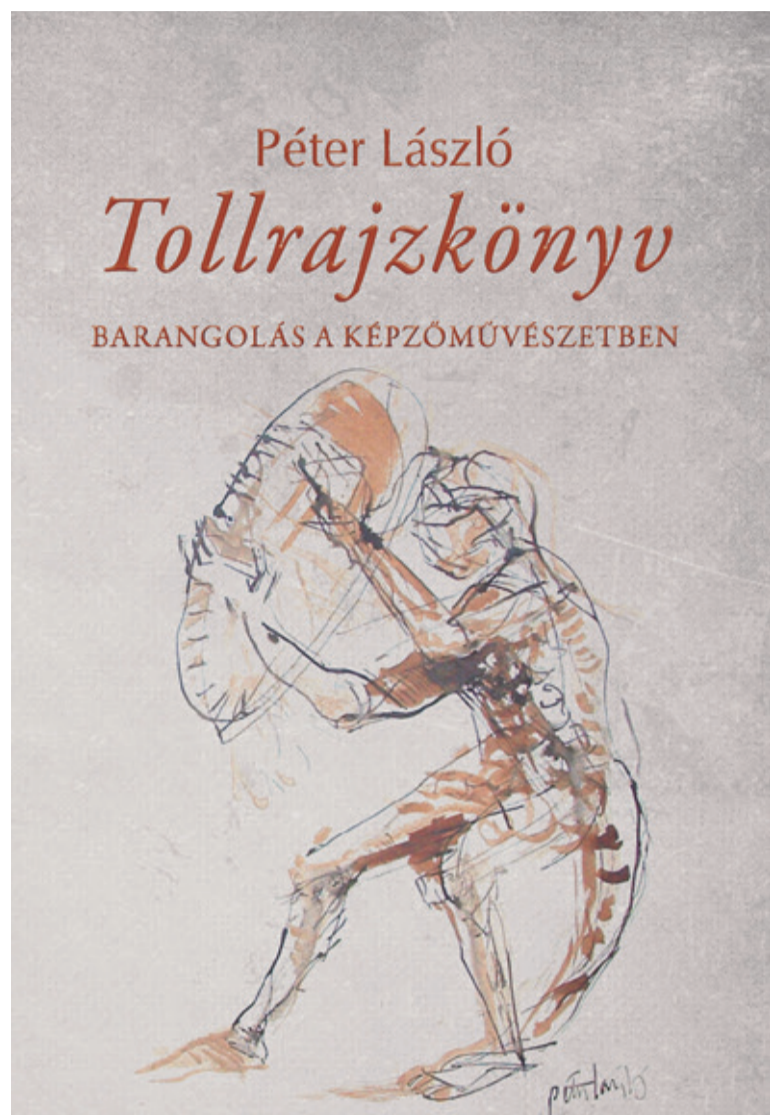
Pont II.

könyv

ALKOTÁS ÉS LÉLEK

Péter László: *Tollrajzkönyv. Barangolás a képzőművészetben.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2020.

Péter László képzőművész a Magyar Szóban megjelent tollrajzainak immár második kötetét veheti kézbe az olvasó. Számomra egy pillanatig sem kérdéses, hogy kinek szólnak ezek a feljegyzések. Mindannyiunknak, akik bizonyos rendszerességgel megfordulunk a kiállítóterekben, élvezettel lapozgatunk művészeti albumokat, szívesen látogatunk el akár virtuális múzeumok és galériák honlapjára, utazásaink során, de saját városunkban is rácsodálkozunk egy-egy régi épületre, az útszéli kereszteltekre. Tudnak méríteni e kiadványból a pedagógusok – képzőművészek, művészettörténet szakosok, sőt még az irodalmat, történelmet, filozófiát oktatók is –, akik az interdiszciplináris oktatásban, az összefüggések hálójának keresésében és felfedezésében hisznek. Szívesen adnám e könyvet a művészeti középiskolák, felsőoktatási intézmények diákjai, sőt az irodalom, a filmkészítés felé forduló fiatalok kezébe is, akiket a világ, az élet, a művészet nagy kérdései foglalkoztatnak, az önkifejezés vágya vezérel, hisz szó van e tollrajzokban a művész szerepvállalásáról, közizlésről, hitelességről és hiteltelenségről, helytállásról és tisztességről.

Izgalmas időutazásra invitál bennünket Péter László, évezredek felölelő utazásra. Legyen szó a görög kultúráról, Dürer fametszeteiről, Leonardo *Az utolsó vacsora* című festményéről, Kondor Béla „hajnali szépségű” grafikáiról; mindig úgy ír a művészeti alkotásokról, hogy az adott kor eszméi, az akkori ember, művész világlátása, gondolkodásmódja is benne van. Mindig a művészeté, a művészé a főszerep, hiszen mint egy helyütt megjegyzi: „A kultúrák redőzöttségének művészi eszközökkel való megörökítése, láttatása az örökkévalóságnak, a jövőnek is üzen. Ötletes palettája a képzőművész lángelméjét dicséri, mely buzgóságával felfedte, feltérképezte korának állapotát. (...) A történelmi múlt az örök művészet(ek) nélkül korhatag, kiüresedő porhüvely lenne. Az írott krónikák a korhűsége törekvő vizuális látatások, aláfestések, képanyagok nélkül torzult, megtévesztően száraz adattáraid volnának...”

Természetesen a jelenkor, a mai művészeti folyamatok is megjelennek. Péter László el-töpreng azon is, hogyan fest a művészet fogalma manapság, amikor sok tekintetben a fel-színiesség idejét éljük, amikor

a fontos és lényegtelen dolgok gyakran összekeverednek.

Élvezet olvasni, ahogyan a szerző Csontváryról, Kondor Béláról vagy épp annak a Szalay Lajosnak a *Genesis* című rajzciklusáról ír, akit Picasso magánál is nagyobbak tartott.

A vajdasági képzőművészeti élet, képzőművészek is teret kapnak ezekben az írásokban, azért említjük közülük csupán a vajdasági művésztelepek szervezőit, id. Novák Mihályt, Butterer Kiss Mártát, Papp Ferencet, mert munkásságukról részletesebben is ír a szerző. Utószó helyett pedig magának Péter Lászlónak az installációs szobrairól, tervezeteiről olvashatunk egy 2008-as naplótöredékben.

Ahogyan egy képzőművészettel foglalkozó kiadványhoz illik, gazdag, változatos képanyag társul egy-egy szöveghez. Erdemes belefeledkezni ezekben az alkotásokba, időt szánni rájuk, és természetesen, amikor alkalmunk adódik, érdemes múzeumokba, képtárakba járni, mert ahogyan Péter László egy helyen fogalmaz: „A mű légrének, aurájának vonzata teremti meg azt a hipnotikus állapotot, amelyet a művészet katartikus élményének nevezünk.”

KÉPESLAPRENESZÁNSZ

DÉLVIDÉKI KÉPESLAPOK A XIX. ÉS XX. SZÁZADBÓL

Fejős Sándor - Forró Lajos - Molnár Tibor szerk.: *Délvidéki képeslapok a XIX. és XX. századból.* Vajdasági Kutató Központ Egyesület, Magyar-kanizsa, 2020.

A mondás szerint egy kép többet mond ezer szónál, és ez a megállapítás érvényes a képeslapokra is. A XXI. század embere vizuális típus: olvasás helyett szívesebben nézeget képeket, hiszen – amellett, hogy szellemileg kevésbé megterhelő – ezzel rövid idő alatt relatíve több információhoz jut. Nem véletlen, hogy reneszánszát éli a fotók és képeslapok gyűjtése, azok digitalizálása. A digitalizált képek pedig megjelennek a virtuális térben, és a közösségi oldalakon is nagyon népszerűek.

Ez a trend adott motívációt a *Délvidéki képeslapok a XIX. és XX. századból* című, frissen megjelent kiadvány szerzőinek/szerkesztőinek is, hogy a gyűjteményeikben lévő képeslapokat mutatós kötet formájában, nyomtatásban tegyék közkincsé, a magyar

kormány, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alap támogatásával.

A Délvidék alatt szűkebb értelemben a történelmi Magyarországnak az SZHSZ Királysághoz csatolt területeit értjük, jelen kötet pedig a mai Vajdasághoz tartozó részt tárgyalja.

A képeslapok nyomtatása, kiadása a XIX. század végén vett lendületet, az 1910-es évek elején, közvetlenül az első világháború kirobbanása előtt már nemcsak a délvidéki városokról, hanem számos községről is léteztek reprezentatív képeslapok. A kisebb települések esetében a 100–120 évvel ezelőtt, alapvetően kis példányszámban megjelent kiadványok ma már ritkaságnak, valóságos unikumnak számítanak. Az első világháború pedig meg-többszörözte a postaforgalmat – a levelek, levelező- és képeslapok továbbítását –, hiszen ez jelentette az egyetlen kapcsolatot a front és a hátszország között.

A szerzők a közreadott 83 képeslaphoz apró történeteket, kevésbé ismert ér-

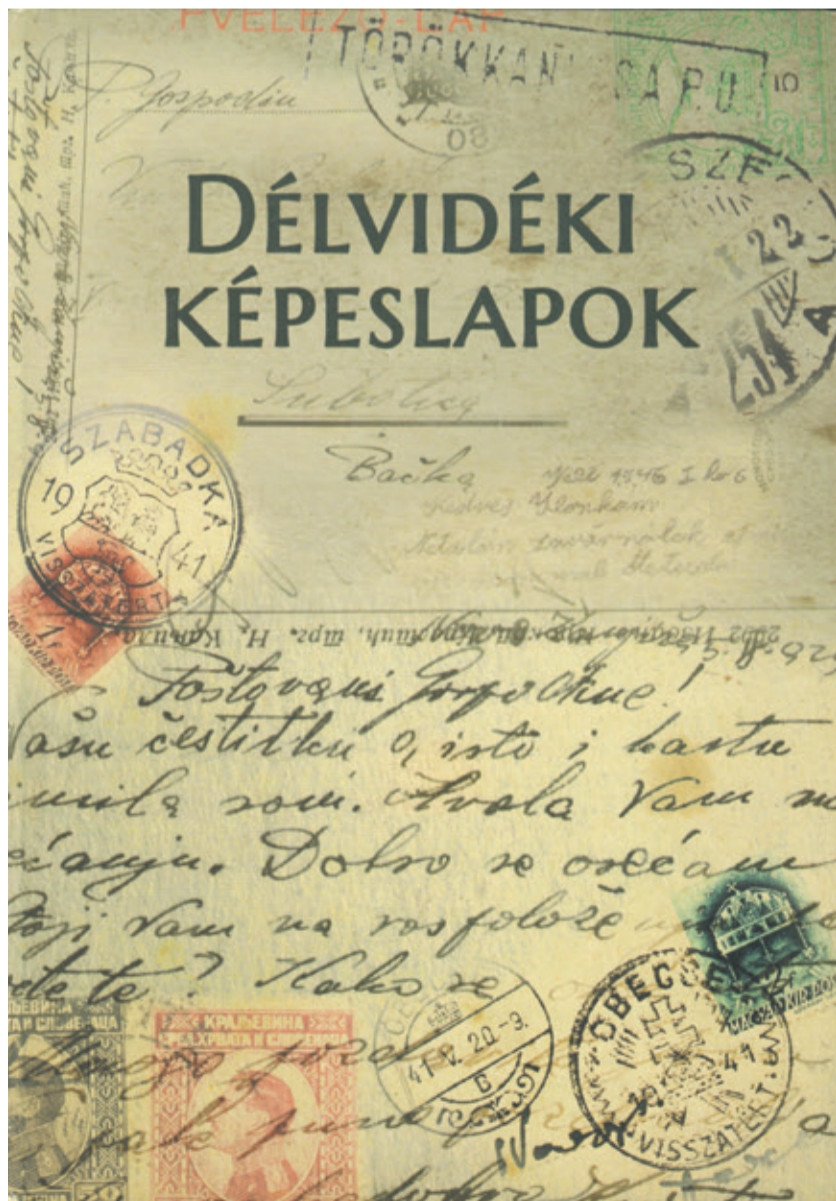
dekességeket fűztek, amelyek rávilágítanak egy-egy település múltbéli történelmére, meghatározó eseményeire.

Ezzel azonban még nem érték be! Az 1867–1945 közötti időszakot három korszakra osztva – a határokat az impériumváltások képezik – három tudományos igényű tanulmányban adják meg a vizsgált terület történelmi hátterét. Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Szerém vármegye 1920-ig terjedő története és a népszámlálási adatai mellett szó esik a két világháború közötti időszakban a Délvidéket érintő politikai és társadalmi változásokról, az alkalmazott oktatáspolitikáról, sőt a magyar nyelvű sajtó helyzetéről is.

Az 1941–45 közötti időszakra vonatkozó rész alapvetően a Bácskában történt eseményeket ismerteti az 1941-es visszacsatolástól az 1944–45-ös német- és magyarellenes megtorlásokig.

A bőséges irodalom- és levéltári forrásjegyzék remek kiindulási alapot nyújt azok számára, akik bővebben kívánnak foglalkozni a Délvidék történetével.

Molnár Tibor

TÜNDÉRLAK VIRÁGOSKERTJE

Lódi Gabriella

Mák Ferenc: *Cicelle virágoskertjének díszei. Irodalom és nemzeti újjászületés a Délvidéken 1867-1920.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2020.

„Talán még ma is élnek öregek faluhe-lyen, akik derűs estidőben, mikor a fényes csillagok között teli képpel helyezkedik el a hold, Dávidot látják hegedülni és zenéjére Cicellét táncolni a holdudvaron. Nem annyira jó szem kellett az ilyen látomáshoz, mint inkább hit a régi regékben, az évszázadokon át fennmaradt hiedelmekben és babonákban, melyek apáról fiúra szállva kialakították nálunk is a vidék mitológiáját.” (Herceg János)

Hiánypótló irodalomtörténeti kötet Mák Ferencnek a Forum Könyvkiadó gondozásában megjelent munkája, amely a XIX. század végének feltérképezésével tekinti át alapos részletességgel vidékünk irodalmi múltját. A szerző kutatási területe a Bácska, Bánát, Dél-Baránya, valamint Szlavónia és a Muravidék XIX. századi újraalkotási és XX. századi leépülési folyamatainak oknyomozó feltárása. Alaputatásként összeállította az említett területek 1816 és 2006 közötti közel kétszáz évének történeti bibliográfiáját. A szerző bevallása szerint első írásainak megjelenése óta folyamatosan az általánosan elfogadott és megcsontosodott tévhit felszámolásáért küzd, mely szerint „a történelmi Magyarország déli területein a török hódoltság megszűnését követően nem alakult ki önálló, saját törvényei szerint fejlődő, közelethez alakító, tudományépítő magyar kultúra, csupán a népélet öltött saját belső törvényeire és rendjére épített formát”.

Mák Ferenc 2011 óta a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet külső munkatársaként végzi kutatómunkáját, jelentős tanulmánykötetei a következők: *A délvideki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája* (2008); *Magyarok a Vajdaságban 1918–1945. Kronológia* (2012); *Vesztetgár. Jugoszlávia és utódállamai – Szerbia, Horvátország*

és Szlovénia – magyarságának sorstörténetéből (2013); *Sajtó a birodalom háttérén. Hírlapok és nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken* (2019).

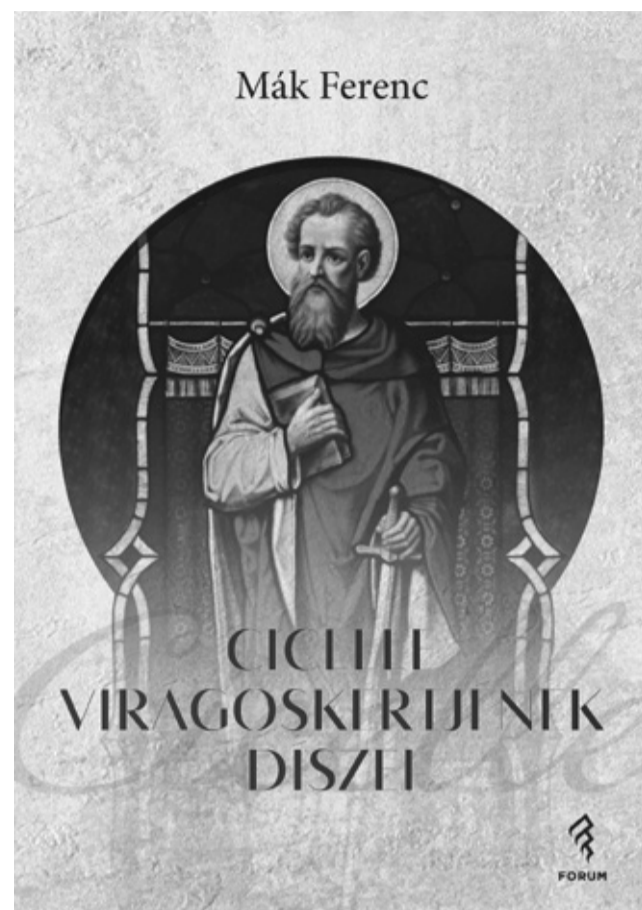
A kötet előszavában a szerző azzal a kérdéssel indít, vajon miért elégedtek meg tudományos életünk csaknem egy évszázada során a kutatók azzal, hogy műkedvelői törekvés címszó alá sorolták a vidékünk irodalmi intézményesítésére tett kísérleteket, az irodalmi értékeket távolságtartással kezelve, a vidékiséget látszatát keltve. „Kellott lennie egy pillanatnak, amikor a polgár úgy érezte: a művelésbe vont sívár ugar és szellemi igényeinek immár biztos alapja: olyan alap, ahol minden álmát és elképzelését megvalósíthatja, tervét és jóindulatát kiteljesítheti úgy, hogy azzal egyszersmind a nagy közösség, a haza üdvét is szolgálja” – írja Mák Ferenc. A Délvidék magyarsága hosszú évtizedekig a nemzeti önazonosság történeti megismerésének tilalmi közé kényszerítve létezhetett csak. Amint azonban arra Kende Ferenc 1940-ben megjelent tanulmányában rámutatott, „a magyar kisebbségi társadalomnak, ha nem akar elpusztulni, elsősorban a szellemiségében kell megújodnia”.

A nagy lélegzetű munka a következő fejezetcímek alatt tárgyalja az irodalom és a nemzeti újjászületés történetét a Délvidéken 1867-től 1920-ig: *Parlagon heverő táj (Dél-magyarországi utazók a XVIII. és a XIX. században)* – a magyar útirajz-irodalom képviselőinek beszámolója a török hódoltság után újra felfedezésre váró magyar tájakról; *A gimnáziumok és a tudós tanárok szerepe a délvideki magyar polgári kultúra megteremtésében*; *A város intézeteinek koronája – Szabadkai Főgimnázium*; *A beamterek és a megyeszékhely – Zombor és a tudós tanárok*; *Régibb keletű szerencsétlen viszonyok öröksége – Újvidék és a magyar irodalom*; *Protocolum a városról – Pancsova és a tanítómesterek*; *Polgári jogok és polgári kötelességek – Nagykikindai gimnázium*; *Józan ítéletű polgárok le-*

gyenek – Versec: polgári iskola, főreál vagy gymnasium?; Bízunk ifjúságunk teremtő szellemében – Fehértemplom, a klasszika-filológia műhelye. Ezek a fejezetek a szellemi építkezés epizódjainak történetét vázolják fel. Ugyanis, mint a műben olvashatjuk, „a polgár előbb iskolákat, tanári közösségeket, irodalmi műhelyeket, egyesületi fórumokat, megszólalási lehetőségeket teremtett magának ahhoz, hogy a versnek, a novellának, a publicisztikának legyen olyan erőtere, ahol a küldetését teljesítheti”. Az *Irodalmi társaságok – írói pályák* című fejezetben részletesen értekezik a századforduló magyar irodalmának két jelentős képviselőjéről, Gozdu Elekről (akinek zombori éveit is feltérképezi a tanulmány) és Papp Daniélról (az ómoravicai születésű, ma is egyik legtitokzatosabb magyar íróról, akit a déli vármegye adott az irodalomnak). Az utolsó fejezetben (*A klasszika-filológiától Ady Endre költészetéig*) az összefoglaló megjegyzések kaptak helyet.

Mák Ferenc kiemelkedően fontos kutatómunkát végez irodalomtörténetünk múltjának kutatásában. Legújabb, nagyívű munkájával is alátámasztja abbéli meggyőződését, hogy napjainkban döntően fontos a Délvidék XVIII. és XIX. századi irodalmának felfedezése és újraolvasása. „Munkámmal azt szeretném bizonyítani, hogy a Bácska és a Bánság területén élő magyarság irodalmi, művészeti, tudományos és történelmi teljesítménye olyan kincs, amely része egy tágabb – az egész nemzet tulajdonát képező – örökségnek, amelyre nemcsak az itt élő ma-

gyar nemzetrészt tarthat számot, hanem egyetemes magyar értéknek is tekinthető” – írja. A szerzővel egyetértve biztosan állíthatjuk, hogy „a források és a művek mélyen ott rejlenek a kételyeinkre és kétségeinkre adható válaszok”. A művekben megmutatkozik a magyar Délvidék kultúrájának sokszínűsége, egyedülálló hangulata, irodalmi-történelmi örökségünk virágoskertjének díszeként. Papp Daniél sorait idézve: „Mi van a fölszín alatt a Bácskában?... Hogy is kaparhatná azt ki idegen patkó?!... A Pegazusnak, a patkónak odavalónak kell lennie, hogy a füvek és nádasok alatt megtalálják a tündérekastélyt. Mert az megvan nálunk, és én itt még sok száz sort írhatnék az aranyról és a napsugárról, ami a szívemben világít, ha hazagondolok a messzeségből.” (P. D.: *Tündérlak Magyarhonban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 8–9.)

esszé

TÖRTÉNET A SZÍNHÁZBAN VI.

A KÉPEK SZÍNHÁZA II. - KANTOR, PURCÁRETE, BAUSCH VIZUÁLIS JELRENDSZEREI

Mezei Kinga

Amikor a látvány színházról beszélünk, akkor természetesen nem csupán a jól kialakított scenográfiáról vagy szép színpadi képek soráról kell szót ejtenünk. A színpadi látvány valójában minden vizuálisan ható jelenséget felölel, minden olyan elemet, amely a szemnek szól: a díszletet, a jelmezt, a tárgyakat, a mozdulatokat, a táncot, a mimikát, a vetítéseket, a világitást. Az előző részben elemzett Robert Wilson-féle színház látványvilága a képzőművészetből táplálkozva, emblematikus képek sorozatából, fény-árnyék játékból, festői jelmezekbe bújtatott szoborszerű figurákból születik meg, és egy rendkívül precíz világot tár elénk.

Nem mehetünk el azonban szó nélkül azok mellett a szintén kiváló alkotók mellett sem,

akik a látvánnyal való fogalmazásmódnak teljesen más esztétikai minőségeit képviselik, másfajta vizuális elemekkel alkotnak maradandó ösztönművészeti előadásokat. Pina Bausch például táncban írja meg a maga történetét, Silviu Purcărete a tömegek mozgatójának nagymestere, Tadeusz Kantor pedig a kopottas tárgyakkal lát meg valami elemi esendőséget, ami alkotásra készíti.

Kantor kifejezőeszközökben igen gazdag életműve a színház, a happening, a festészet, a térművészet elemeire építkezve semmihez sem hasonlítható, egyedi színházi univerzumként áll előttünk. Beke László azt írja a *Halálszínház* című kötet bevezetőjében, hogy ha Kantor munkásságát megismerhetette volna a magyar közönség, bizo-

nyára máshogy alakult volna a magyar művészet sorsa is.

Kantor szerint a színháznak minden illúziót, tettetést nélkülöző eseménynek kell lennie. Kizárt a színházból minden hagyományosnak vehető teatralitást: a dobozszínpadot, az ábrázoló színészt, az illusztratív díszletet és rekvizitumokat, az irodalmi szövegen alapuló cselekményszerkezetet. Azzal kísérletezett, hogy a játékba tudatosan belekeverje a véletlent, ezért előadásait happeningként is aláhúzta, hogy – mint afféle karmester, élő realitás – civilben irányította a produkciókat. A „nemjátás” állapotát akarta megtalálni. Hadakozott az ellen, hogy színházának túlzottan is tragikus témáit (mint kínzás, börtön, háború, halál) drama-

tikus módon mutassa be. Ezért expresszionista sűrítettséggű jelenetekkel ábrázolt, a szomorú képsorok dramatikusságát háttérbe szorítják a komikus, groteszk képek repetitív visszajátszásai, a figurák elemeltsége vagy a tablószerű elrendezések.

Kantor avantgardista képzőművész volt, már absztrakt rajzaiban, festményeiben is felismerni groteszk véglényeit, amelyek később színpadi alakokként, a lét alsó határán tengődő figuráiban köszönnek vissza. Különös kapcsolata volt a tárgyakkal, a kezdetekben konkrétan egy esernyővel, amelyben egyszerre látni vélte az elveszettséget, hitványságot, magárahagyottságot, vagyis egyfajta művészettel szembeállítható realitást ismert fel. Csakhamar egyre több hason-

ló érzetű tárgyat kezdett foglalkoztatni. A jelentéktelen, önmagukban értelmetlen, szolgalelkű, lezüllött tárgyak, mint a zsák, táskák, bőrönd, hátizsák – amelyek a vándor-, a csavargólét kellékei –, kialakítják Kantorban a „legalacsonyabb rendű realitás” eszméjét. Ezt az eszmét testesíti meg a sok elnyűtt, roskatag kellék: a deszka, forgács, rozoga kerék, ruhaakasztó, szekrény; valamint a lepusztult, méltatlan helyszínek. Kantor azt mondja: „minél »alacsonyabb rendű« egy tárgy, annál nagyobb esélye van tárgyiasságának kinyilvánítására – a megalázottság és neveltségesség szférájából való kiemelésük pedig: a tiszta költészet aktusa a művészetben”.

folytatás a 16. oldalon

A konkrét tárgyak nem rendelkeznek előre meghatározott szimbolikus jelentéssel, a mitikus funkciót csak a színész és a tárgy összjátékából olvashatjuk ki. Kantor színpadán a nyomorult tárgyak és a kóborló emberek együttese torz masszává alakul, szinte „tárgyas bábuvá” alacsonyítja a szereplőket. Gyakran használt bábokat, embert kiegészítő protéziseket, mechanikai szerkezeteket (mint például a *Halott osztály* koporsóra emlékeztető Mechanikus Bölcsője vagy a *Wielopole*, *Wielopole*-ban a gépfegyverre változó fényképezőgép). Kantor az ember állapotát az ember hiányával érzékelteti. A *Halott osztályban* az életnagyságú manóknak főszereplőkké válnak. A halott bábtestek élőbbnek tetszenek, mint az őket alteregójukként magukkal cipelő kiöregedett diákok, akik szagatott, mechanikus mozgásaikkal inkább torz véglényekre hasonlítanak.

Kantor és Wilson színháza a látvány szempontjából (is) a két véglet. Kantor világában a néző a kopottsággal, a szegénységgel szembesül, amely realitás közelebb hozza a nézőt a színpadon történetekhez, és – minden morbiditása ellenére – valamiféle bensőséges költözik színpadi képeibe. Wilson hajszálpontos látványképei ezzel szemben ridegebbnek, sterilebbnek hatnak, némiképp távolabbra helyezik a nézőt a történetektől.

Wilson és Kantor poétikája között helyezkedik el – valahol félúton – Silviu Purcărete alkotásainak látványköltészete. Előadásainak képeit – legyen szó akár Shakespeare-ről, akár görög tragédiáról vagy éppen Goethe *Faustjáról* – a bennünket körülvevő valóságból merített asszociációkra alapozza, egészen egyedinek mondható formanyelvi és scenográfiai megoldásokkal operál. Wilsonnál melegebben, Kantornál hidegebben.

Leginkább Helmut Stürmer scenográfussal dolgozik együtt, akinek színházi terei titkokkal és költészettel teli scenikai képződmények, megannyi metamorfózis lehetőségét hordozzák magukban. Látványelemei képlékeny anyagok, mindig készen állnak a változásra, a tényleges értelmezésektől egészen az absztraktig. Ám Purcărete látványvilágához remek tervezői mellett ő maga is igen komolyan hozzájárul, nagymestere ugyanis a tömegek mozgatójának. Színpadképeibe szervesen illeszkednek kórusai, amelyek több esetben is önálló szereplőként vannak jelen, hangsúlyosabb szerephez jutva, mint maguk a főhősök. Így például a craiovai *Phaedra* fekete nadrágos, cilindres, pásztorbotos, műhasas kórusa (aggastyán papok kara, akiket fiatal nők alakítanak), amelyet Purcărete főszereplővé léptet elő, a mindenütt jelen lévő kórus a cselekmény irányítójává válik.

A kórus, amely hagyományosan morális közvetítőként funkcionál a színpad és a nézőtér között, Purcăreténél maga a fátum, a végzet. Az egyén mellékszereplővé válik, aki a fátummal való szembehelyezkedés mentén nyerheti vissza jogait és méltóságát – jelentsen az számára pusztulást vagy újjászületést. „A tragédiában engem leginkább a Kórus érdekel – vallja Purcărete –, a legteátrálisabb és legelbűvölőbb elem a színpadon.” Aiszkhülosz *Danaidákjában* két egyenlő nagyságú embertömeget helyez egymás mellé. Az egyik csoportot az Argosz szigetére menekült ötven danaida képezi, a másikat az ötven férjjelölt Aigüptosz-fiú. A színpadi cselekmény tér-idő-kép szerkezete a mítoszból ismert nemzetségek erőviszonyainak folyamatos változásából, azaz az őket ábrázoló tömegek mértanilag megszerkesztett mozgásaiból és metamorfózisából bomlik ki. Kék ruhás, kék arcú nőket látunk, fehéren világító hatalmas szemekkel, világos bőröndökkel a kezükben, szemben a piros nadrágos félmeztelen férfiak tömegével. Az előadás kevés eszközt használ, ám ezeket sűrített és sokrétű jelentéstartalommal ruházza fel, és elképzelttől valószínűsítően és átgondoltan alkalmazza. A fából készült katonai kofferek elválaszthatatlanul hozzánőnek a Danaidákat megjelenítő nők csoportjához. Egyetlen kellékük megannyi jelentéstartalommal ruházódik fel a játék során. Egyszer fal épül belőlük, majd barikád, karám, küzdőtér, labirintus, dominó, néha viszont védőpáncélra, asztalkára, mosdótálra asszociálnak. A kofferek jelentésbeli átváltozásai szorosan összefonódnak a szereplők életével és sorsával, vagyis egyetlen „kellék” elegendővé válik, hogy kinyíljon előttünk Purcărete Danaidák-víziója. Mindehhez egy zeneileg nagyon pontosan megszerkesztett hangzásvilágot kapcsol. A kórusban elhangzó szövegek hol suttogásokba, imákba, hol átkos sikolyokba, hörgésekbe, hol pedig többszólamú énekekbe torkollanak, amelynek folytán a tér zenélni kezd. Purcărete scenikai éleslátásának és muzikalitásának köszönhetően a *Danaidák* látvány- és hangzásvilága szintiszta költészetté, szimfonikus tragédiává válik a színpadon.

Nemkülönben sajátos látvány-esztétikát tárnak elénk a Wuppertali Táncszínház alapítójának, Pina Bauschnak az előadásai is, aki a múlt század második felének egyik legkiválóbb táncszínházi alkotója. Színpadképei az előzőekben említett rendezőkhöz képest sokkal lágyabbak, érzékenyebbek és érzékibbek. Többségükben puritánok, ám végtelenül esztétikusak. Ahogyan előadá-

sainak témaválasztásában, úgy jelmezeinek, díszleteinek világában is egyfajta női intuitív gondolkodásmód, női szenzibilitás tükröződik vissza. A sokszor minimalista, egyesztusú látványképeit puha, leomló kelmék, finom anyagok ellensúlyozzák. A táncosokat általában egyszerű szabású ruhákban látjuk, a nők sokszor hálóingszerű, lenge, pasztellszínű ruhákat, a férfiak öltönyt, inget viselnek, és leginkább mezít-láb vannak. Előadásait sokszor szürreális, szokatlan táncalajokra helyezi, amelyek az idők során Bausch védjegyévé váltak. Díszlettervezőivel együtt megszállottan kutatta a táncra alkalmas színpadi padlókat. Számos esetben a látvány középpontjába őselemek, a természet anyagai dominálnak, mint a kő, a föld vagy a víz – például az *Ariák* egész színpadát víz árasztja el, a *Vollmond* című produkcióban pedig esik az eső, amely síkora mossa a színpadon álló hatalmas sziklakövet. Egyik legikonikusabb előadása, a *Szegfűk* színpadképét rózsaszín árnyalatokban pompázó szegfűtenger képezi.

Alkotásainak szelíd szépsége ellenére táncosai igen bátran karikírozzák az emberi magatartásformákat – mintegy tükröt tartva elénk –, meglehetősen „szókimondó”, néhol ironikus jellemábrázolásokba bocsátkoznak. Pina Bausch színházában valamiféle kétségbevonhatatlanul tiszta, egyetemleges igazságok fogalmazódnak meg.

Koreográfiáit legtöbbször természetes mozdulatokra, emberi gesztusokra építi (*Szegfűk* című előadásában például az évszakokra utaló gesztusokból alakít ki mozgássort, Hans Beenhacker német táncművész pedig jelnyelvre fordítja Gershwin ismert sztenderdjét, a *The Man I Love* szövegét, ami az előadás leghíresebb jelene-

te lett). A táncosok gesztusainak megvan a maguk története, mozdulataikkal kérdésekre válaszolnak, néha egy-egy szót írnak le velük. Ez Bausch munkamódszere s egyben táncnyelvének alapja. Mindenre rákérdez, s a válaszokat a mozdulatokban keresi. Témái az emberi érzések köré épülnek, főként a férfi-nő kapcsolat foglalkoztatja, ezen belül is leginkább a sztereotípiák ledöntése. Színpadán gyakran találkozunk szerelmi drámákkal, féltékenységgel, csalódással, boldogsággal, amelyeket az érzelmi szintek különböző fokozatain tár elénk. Az érzelmek fokozódásának szemléltetésére sok esetben az ismétlésen alapuló szerkesztési technikát választja. Az egyre növekvő indulatokat egyre intenzívebb, gyorsabb mozgássorok érzékeltetik, a táncosok egyszerű, természetes mozdulatai, gesztusai a végtelenségig, a kifulladásig fokozódnak (például addig futnak, míg a falhoz nem csapódnak). Bausch színpadán intenzív, konfliktusoktól sem mentes jelenetek és álomszerű, harmonikus mozdulatok, lassú, lágy koreográfiák váltják egymást dinamikus ritmusváltásokban – tükrözve ezzel az ember érzelmeinek bonyolultságát, sokrétűségét, avagy a férfi és nő közötti kapcsolatoknak gyakori hangulatingadozásait. S holott Bausch színpadi nyelvét sokszor belefoglalta a beszédet, az éneket is, amelyekkel szintén remekül tudott operálni, témáit mégis leginkább a tánc nyelvén fejtette ki. Ezzel kapcsolatos vallomása pedig témánknak is találó zárlat lehet: „Az ember talójában valami olyasmit szeretne elmondani, ami elmondhatatlan, ezért olyan költészetet művel, amelyből kiérzethető a jelentés. A szavak pedig jelentést hordoznak, végleges jelentést. Ezért nem a szavak visznek az igazi célhoz.”

